

Čas sluhů a dluhů I.

Úvodem

Nosným tématem této rubriky v letošním roce bude fenomén dluhu. Již poslední pokračování loňské rubriky „Celý rok třináctého“ bylo věnováno této problematice. Odpovědi na otázky kolem dluhů jsou odpověďmi na celou řadu klíčových otázek o stavu a vývoji společnosti. Jen obtížně lze nalézt v dějinách lidstva nějaké právní, ekonomické nebo etické pojednání, které by se nezabývalo otázkou dluhu. Celá řada pokladů světové literatury a dramatického umění využívá jako svůj hlavní nebo alespoň vedlejší námět dluh. Snad je to proto, že lidé věnují vyrovnavání dluhů ve své komunitě prvořadou pozornost, protože si jsou vědomi destruktivního potenciálu černých pasažérů, těch co se jenom vezou. Jakkoliv jsem přesvědčen, že díky kvalitě autora se tento ročník literárním pokladem nestane, mohu snad čtenářům KONKURNÍCH NOVIN slíbit, že to nebude nezajímavé. Už samotné dějiny dluhu jsou plné zajímavých souvislostí, které mají co říci k dnešku a snad i zítřku. Autor má v souvislosti s těmito texty skromnou ambici přispět k tomu, aby zadlužení nebylo univerzálním lékem na veškeré naše touhy, abychom lépe zvažovali, zda vůbec a na co si půjčit. Dluhy jsou možná dobrými sluhy, dokud je máme pod kontrolou, ale velice zlými pány, když se této kontrole vymknou. Problém je v tom, že je velký rozdíl v tom, jestli se pouze domníváme, že máme dluhy pod kontrolou nebo je pod kontrolou skutečně máme. Dnešní společenská atmosféra má silnou manipulativní tendenci utvrzovat nás v naší schopnosti dluhy splatit i tehdy, když už jsme ve skutečnosti jejich pouhými otroky. Proč tomu tak je a jak takové manipulaci čelit, i to je jeden s námětů letošního cyklu článků.

Trojediný problém

Problémy a potíže, se kterými se potýká v posledních letech nejen západní společnost, ale doslova celá civilizace, nelze jednoduše shrnout pod pojem finanční, ekonomické, morální nebo společenské krize. Společným jmenovatelem těchto pojmů je skutečnost, že se dluhy vymkly individuální, institucionální i širší společenské kontrole a staly se mocenským nástrojem v rukách úzké elity. Tato elita na jedné straně své dluhy neplatí, protože má sílu a moc to odmítnout, ale na straně druhé vytváří nebo skupuje dluhy jiných a tvrdě je vymáhá. Používá široké spektrum manipulací, aby lidé nemysleli na nic jiného, než jak splatit své dluhy. Tak je do společnosti vnášena masově nová závislost, která není nepodobná otroctví.

Tato závislost bují především tam, kde jsou masmédiá plná demokracie, svobody a lidských práv. Není většího otroka než toho, kdo se nechá přesvědčit, že je svobodný...

Ekonomika je jeden ze základních společenských systémů a důsledek *kulturní evoluce*. Je tedy nutně projevem *disipativního* uspořádání, které je známé pod názvem život. Nejjobecnější uznávaná definice života je ta, která pochází z NASA a jejího projektu CETI. *Život je chemický systém schopný sebe sama udržovat, v němž probíhá darwinovská evoluce*. Definice obsahuje nejen *genetickou variabilitu, přírodní výběr a sebe reprodukci*, ale v neposlední řadě i *materiální kontinuitu v historické posloupnosti*.

Život je jevem vysoce nepravděpodobným a nachází se daleko od jakéhokoliv klidového stavu. Život se neustále tlačí od rovnováhy, vytváří stále nepravděpodobnější nové stavy a atakuje *hranu chaosu* ve stavu tzv. *samoorganizovaného kritična*. Stav za hranou chaosu je nepředvídatelný. Můžeme si to představit tak, že máme hromadu zrněk a stále nasypáváme další, až se začnou na úbočí hromady objevovat laviny. Nelze žádným způsobem určit, kde se laviny objeví, jak budou velké a kolik jich bude. Model se podle vědce Pera Baka jmenuje *Bakova hromada*. To, že jsou regály s ekonomickou literaturou plné knih o tom, jak stav za hranou chaosu předvídat, je ztělesněním úsluví o přání jako otci myšlenky. Jde o manipulaci, která má lidi přesvědčit, že se nemusí ničeho bát, protože přece existují ti (politici, vědci), kteří vědí a ti by nás určitě nevedli do zkázy. V každém základním kursu kouzelnictví a magie se přitom adeпти dozvědí, že podstata kouzel a iluzí spočívá v tom, že obecnstvo nedává pozor a nepostřehne trik, protože jeho pozornost je kouzelníkem systematicky odváděna od podstaty toho, co se ve skutečnosti na jevišti děje.

V základu každého systému, který má původ v životě, tedy musí ležet nějaká nerovnováha, která za určitých podmínek tomuto systému dodává energii. Pro příklad půjdeme k bazálnímu energetickému systému buňky, jenž stojí na uvolňování energie využitelné pro buňku při degradaci ATP (*adenosintrifosfát*) na ADP (*adenosindifosfát*) a schopnosti ADP se při dodání energie z metabolismu opět stát ATP. Metabolismus předpokládá přísun potravy a její existence zase fotosyntézu a už jsme u mimozemské sluneční energie, ale rovněž u elektromagnetismu, geotermální energie nebo kosmického záření. Obecně jde vždy o přeměnu disponibilní energie na energii využitelnou pro konkrétní živou entitu při současném vzniku větších nebo menších energetických ztrát. Jde tedy o to, jaké měniče energie použijeme, jak potenciál nerovnováhy dokážeme využít ve svůj prospěch.

Nyní je otázkou, kde a jak hledat klíčovou nerovnováhu, ze které získává energii pohyb v ekonomice. Nabízí se model, ve kterém je pohyb v ekonomice charakterizován jako souhrn v ní probíhajících směn. Směna je elementem ekonomiky a v ekonomice tržní to platí dvojnásob a zcela přirozeně. Důvodem směny je nerovnováha mezi aktuálním a možným stavem, kterou lze právě prostřednictvím směny co nejrychleji změnit ve svůj prospěch. Důležitým druhem nerovnováhy je právě dluh, buď jako dohoda o dočasné nerovnoprávnosti stran nebo jako důsledek manipulace až ke strachu z násilí. Pokud bych to měl vyjádřit co nejjednodušeji, pak platí, že ekonomiku pohání jednak to, že *něco potřebuji*, dále pak to, že *něco chci* a v neposlední řadě to, že *něco musím*. Pokud takzvanou prostou reprodukci představuje uspokojování určitých základních potřeb, pak se všeobecně uznává, že motorem rozšířené reprodukce jsou lidská přání, která se neustále obnovují a reprodukují, vznikají a zanikají, ale také se stávají potřebami. To, na co se často úmyslně i neúmyslně zapomíná je okolnost, že vůbec největší zisk se naskýtá tam, kde dosáhneme toho, že někdo něco musí.

Dluh má v ekonomice několik podob, vystupuje nejen jako smluvní úvěr, ale také jako závazek vnucený manipulací nebo násilím. V dějinách byl dluh také často důsledkem obchodování na úvěr při současném nedostatku peněz. K evidenci dluhu se používalo v průběhu staletí nejrozličnějších prostředků, ale dnešní peníze jsou v tomto ohledu dokonalé. Dnes už také málo kdo pochybuje o tom, že peníze jsou vytvořeny dluhem a slouží nejen k jejich přesné evidenci, ale i k obchodu s nimi. Tuto skutečnost je třeba propojit s tím, jak snadno dokáže obchod s úvěry a půjčkami, nemluvě o jiných sofistikovaných finančních nástrojích, vytvořit naopak dluhy. Peníze a dluhy tak v průběhu let vytvořily velice komplexní sebezposilující se pár. Tato komplexita dokáže na jedné straně způsobit exponenciální tempo růstu dluhů a na straně druhé tvoří stejným tempem virtuální peníze, které dnes slouží především k jejich evidenci. Z virtuálních evidenčních peněz se stávají peníze reálné až v momentu, kdy se podaří dluh zpeněžit. Je přitom lhostejné, zda se tak děje splacením dluhu dlužníkem nebo prodejem dluhu třetí osobě. Pokud samotné vytvoření dluhu a s ním dlužníka má za důsledek omezení dlužnickovy svobodné vůle, pak obchod s dluhy směřuje již ke stavu sociální likvidace jednotlivce nebo právní likvidace instituce, organizace či korporace. Obchod s dluhy je obchodem s osudy dlužníků, a tedy s nimi samými.

Komplexní svazek dluhu a peněz z konce minulého století je v průběhu posledních let stále intenzivněji doplňován manipulací s lidskou důvěrou a následně s ní propojován v dalším sebezposilujícím se svazku. Jako manipulaci označíme každé jednání, které má za cíl omezit svobodné rozhodování ovlivnit individuální nebo skupinové jednání v něčí prospěch. Je lhostejné, zda manipulace mění důvěru v důvěřivost a posléze ve slepou víru, otupující přirozenou plachost nebo jde o otevřené zastrasování, vydírání a hrozbu fyzickým nebo sociálním násilím. Manipulace začíná měnit

komplexní dvojici na „nesvatou“ Trojici. Dluh, Peníze a Manipulaci. Co sehraává roli Otce, co Syna a co Ducha, o tom můžeme vést trojiční disputaci jedenadvacátého století.

V historii neměla tato komplexita dluhy - peníze takovou sílu, protože zejména objem peněz byl v jednotlivých společnostech významně regulován a jednotlivé měny nebyly zaměnitelné, chceme-li kompatibilní. Ještě hluboko ve dvacátém století nemohly mít americké banky pobočky a byly to „ústavy jednoho města“. Manipulace mezi lidmi, kteří se navzájem znali a měli k sobě blízko, byla rovněž velmi obtížná. Dluhy se tedy s penězi potkávaly na relativně malém prostoru, v jednotné jurisdikci a malém objemu. I tak musely staré společnosti čas od času sáhnout ke generálnímu pardonu dluhů, protože jejich tlak většinu obyvatelstva zcela demotivoval a paralyzoval. Ještě v XIX. století byl nedostatek peněz velkým problémem a narušoval nový režim námezdné práce v továrnách. Je známa celá řada příkladů, kdy byly továrním dělníkům tolerovány drobné krádeže na pracovišti jako pseudoplatba v naturáliích a existují i záznamy o dělnických bouřích, když dělníci začali být řádně vypláceni v penězích a naturální plnění bylo zakázáno jako trestné. Absurdita zvaná stravenky a jim podobné zaměstnanecké výhody jsou evidentně resentimentem téhož. Od roku 1971, kdy došlo ke zrušení brettonwoodského systému uzavřením „zlatého okna“, se peníze vymkly jakémukoliv spojení s jinými cennostmi, „krytí zlatem a ostatními aktivy“ a spojily se s dluhem. Peníze kryté prací a zbožím byly postupně v průběhu necelých čtyř desítek let zcela marginalizovány. Jistě nikoliv náhodou vzápětí po zavření „zlatého okna“ se objevily nejrůznější derivátové finanční produkty a také matematické modely, jak trhy s nimi ovládat. Je celkem úplně jedno, že to není dost dobře možné. Nobelova cena za ekonomiku v letošním roce byla udělena právě průkopníkům velké aliance peněz a dluhů ze sedmdesátých let minulého století. To, že se tak stalo pět let po začátku světové finanční krize, svědčí o tom, že groupthink a krátká paměť jsou největším nepřítelem spásné přirozené plachosti. To, že sídlí i v Nobelově výboru pro ekonomii je sice smutné, ale standardní.

A ještě jednu podstatnou věc je zapotřebí zmínit. Je na věčné téma, co bylo dříve, zda slepice nebo vejce. Dříve dluh vznikl především tak, že došlo k fyzickému předání existujících peněz proti předání dlužního úpisu. Dnes stačí dlužní úpis k tomu, aby vznikly peníze. Je to zdánlivě v rozporu s klasickým „ex nihilo nihil fit“, protože tady probíhá přímo magické zjevení podle Davida Copperfielda nebo komiksového čaroděje Mandraka. Mnozí tvrdí, že ten největší kouzelník je sám velký americký Fed. Uvědomme si, že je to celé ještě zajímavější, než kdyby z ničeho vniklo něco. Ono něco, tedy peníze, vzniká z něčeho, co je nejen aritmeticky, ale i účetně ještě méně než nic. A tady vidíme, že skutečně stačí dostatečně sofistikovaný mechanismus vybudovaný na důvěře nebo často spíše důvěřivosti a v něco skutečného se dá proměnit i nerovnováha, která je ve vztahu k výsledku záporná, je tedy zdánlivě méně než ničím. Nejen dlužní úpis, ale i závazkový vztah, který eviduje, však jsou skutečné a v souladu s tezí, že „skutečné je to, co působí“, dokážou způsobit pravé divy. Z toho všeho se před námi vynořuje obraz Sedláčkovy ekonomiky dobra a zla. Potvrzení toho, že zlo dokáže, nejen z hlediska účetního, vytvořit stejně velké saldo jako dobro.

Před závěrem tohoto příspěvku je třeba zmínit známou pohádku, která se ekonomickou teorií a vědou táhne od Adama Smithe, a to pohádku o tom, že lidé si nejprve směňovali předměty, následně se pro usnadnění směny objevily peníze a až následně úvěr a další finanční nástroje. Tato pohádka je velký a nepravdivý mýtus, který zastírá klíčovou úlohu úvěru, potažmo dluhu, jako důležité nerovnováhy, mající schopnost pohánět a utvářet hospodářský život. Skutečnost je taková, že archeologové ani kulturní antropologové nemají k dispozici důkazy o existenci systematického výměnného obchodu, zejména uvnitř jednotlivých lidských společenství, kde záleží zachování vzájemné důvěry. Výměna předmětů je zaznamenána jako součást určitých mezikmenových rituálů, obecně zvaných potlač, které měly sloužit k udržení vzájemné důvěry a míru, nebo jako součást obchodu na dálku, a to na co větší, tím lepší. Pokud platí zlatá slova o tom, že „obchod je opatrná loupež“, pak některé atributy výměnného obchodu v zámoří byly a jsou loupeží bez obchodu. Ostrůvky fair trade na tom nemohou nic změnit.

Teze, že je to možná právě komplexní trojice dluh, peníze a manipulace, která do značné míry určuje běh tohoto světa, je určitě hodna další pozornosti a diskuse. Když se na dílo této trojice, vykonané v necelém půlstoletí, podíváme, máme určitě pocit něčeho, co nás přesahuje, co je objektivní a čemu nelze čelit. V tomto pocitu nás utvrzují služební duchové, ať již v rouše politickém, mediálním nebo vědeckém. Vedle nich existuje ještě diskrétní elita, jak píše Jan Keller, nebo supertřída, jak píše David Rothkopf, která má sice ohromnou moc, ale to, že tuto Trojici ovládá, si opravdu jenom namlouvá, protože komplexnost Trojice přesahuje možnost člověka, korporace nebo instituce ji racionálně zvládnout. Z tohoto omylu elit a permanentního lidového stihomamu, „že to někdo řídí“ vyplývá celá řada spikleneckých teorií, které v konečném důsledku slouží opět naší nesvaté Trojici, protože odvádějí pozornost od podstaty věci. Z toho plyne důležité poučení, že pro úspěšné ovládání lidí úplně stačí, aby si lidé mysleli, že je někdo řídí, resp. propadli přesvědčení, že není možné, aby je někdo neřídil. Pak už je docela snadné, snášet lidem jednoduché důkazy, které si oni sami určili jako relevantní. Skutečnost je taková, že někteří jednotlivci, rodiny nebo jiné malé komunity mají ohromný vliv a moc, ale svět byl vždy natolik složitý, že se prostě nikdy řídit nedal a nedá.

Pokud platí myšlenka, že i tato komplexita nesvaté Trojice musí stát na jevu, který se nazývá život, pak nutně stojí a padá s úrovní přirozené plachosti, kritického myšlení a svobody v dané společnosti. Svou důvěřivostí, hloupostí a strachem krmíme Trojici tak trochu všichni. Naše instinktivní i racionální odmítnutí manipulace a střet s vlastním strachem a cizím násilím, které ji doprovázejí, jsou to jediné, co může sebezposilující se procesy v komplexitě oslabit a postupně převést na stav homeostáze. Existuje i druhá cesta, a to je ta, že budeme tuto komplexitu ignorovat. Ona se sice jednou spolehlivě zhroutí, ale ještě před tím si projdeme peklem otroctví od úzkých skupin elit, které se ještě nějakou dobu udrží, než zaniknou s Trojicí. Pád takového monstra nás může masově nejen sociálně zničit, ale i fyzicky pozabíjet. Předobrazem tohoto budiž průběh a důsledky současné dluhové krize, která sice třídí horních sedm tisíc, ale likviduje dolních sedm miliard. A tak se do nutného střetu

nabízí bojové heslo, které je parodií na recept na šťastné manželství pro dámy: „přestaň krmit tu bestii...“

Před námi stojí úkol utvářet hospodářský systém, prostřednictvím kterého budeme sami v sobě krmit spíše člověka a jeho lidskost. Protože jak víme, zvítězí v nás vždy to, co v sobě krmíme. Nemůžeme se zbavit ani dobrých ani zlých stránek svého prostředí, ale můžeme se svobodně rozhodnout, které z nich budeme krmit. Musíme tak učinit dříve, než se Trojici podaří nás jednotlivě i jako společnost dehumanizovat a učinit z nás buď nemrtvé mátohy ovládané věřiteli, anebo nesmrtelné duchy, šířící sice blbou náladu, ale jinak celkem neškodně kvílející své morální úsudky mimo čas a prostor.

O tom, co všechno můžeme za situace, kdy jsme nuceni žít s důsledky působení nezkrocené Trojice, zkusit dělat, se pokusím napsat příště...

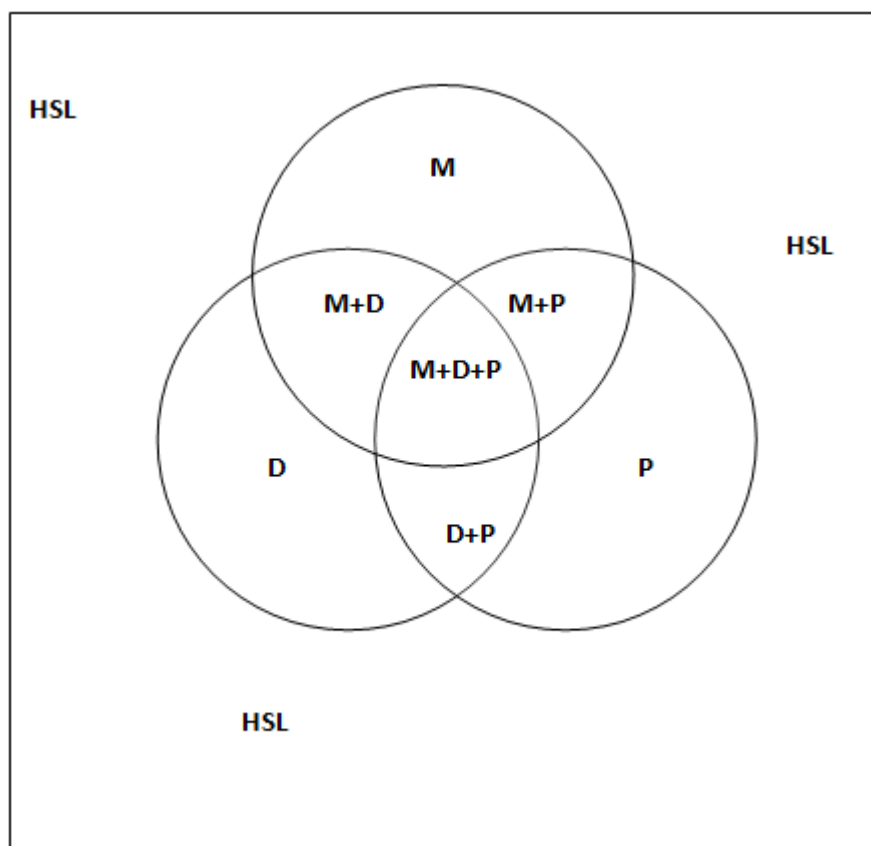
Čas sluhů a dluhů II.

Trojediné řešení...?!?

První část letošního ročníku rubriky Čas sluhů a dluhů a názvem „Trojediný problém“ přirozeně vyvolala poptávku po bližším a konkrétnějším návrhu možného řešení daného problému. Některé reakce čtenářů takové konkrétní přístupy a metody dokonce obsahovaly. Ve stručnosti si dovolím uvést základní seznam toho, co vše může, jak podle názoru čtenářů, tak podle názoru mého, přispět k tomu, aby komplexita sebezposilujících se vztahů dluhů, peněz a manipulace ztratila dostatek živné půdy pro další expanzi a přestala utlačovat vše, co by chtělo vedle ní na této živné půdě existovat, a to včetně zemědělské a průmyslové výroby nebo strategických investic. Obecně lze tyto návrhy shrnout pod cizí pojmy deglobalizace, subsidiarita, autonomie nebo autarkie. Česky jde o úsilí směřující k vytváření menších celků, budování důvěry, odpovědnosti a autority zdola a posilování samosprávnosti a soběstačnosti nejrozumnějších hospodářských, zájmových, ideových i teritoriálních komunit. Jinak vyjádřeno, jde o podporu lidí, kteří jsou svázáni s konkrétním místem, žijí na něm a hospodaří. Tito lidé jsou ve jménu mantry „volné soutěže“ aktuálně stále více znevýhodňováni proti postmoderním nomádům a tulákům. Jednoduše řečeno, současní zemědělci a výrobci jsou za pomoci současných poskytovatelů služeb stále více utlačováni a okrádáni současnými lovci a sběrači.

Pokud jde o konkrétní metody a prostředky, tak jak byly zmíněny nebo jsou všeobecně známy, pak lze namátkou uvést obnovu tradice širší rodiny a domu (oikos) jako sociálně ekonomického celku, rozvoj družstevnictví, zavádění lokálních měn (LETS), ale i paralelních měn jako je bitcoin, dále posilování prvků přímé demokracie v rámci komunit a lokalit, které nekopírují aktuálně standardizovaná společenství a územní, zejména pak současné státní celky. Současné státní jurisdikce by měly upravovat způsob a podmínky, za kterých by obyvatelstvo usedlé na konkrétním území mělo nárok na rentu z přírodních zdrojů a primární produkce, které území jurisdikce poskytuje. Současné jurisdikce by se měly mimo jiné i tímto způsobem prezentovat jako místa příznivá k životu jednotlivců i fungování rodin a komunit. Národ jako nosný komunitní substrát státu se již dávno přežil a byl jednou z klíčových příčin válečných hrůz a genocid zejména XX. století. V současné Evropě je stále větší otázkou, zda tam ve světle moderní vědy vůbec nějaké národy v původním pojetí najdeme. O to úporněji se do evropského diskursu národnostní tematika vrací v podobě novodobého nacionalismu, namísto toho, abychom směřovali nikoliv k Evropě národů, ale k Evropě regionů ve spojení s Evropou jurisdikcí.

Pokud se podíváme na následující obrázek, uvidíme na něm klasickou podobu tzv. Vennova diagramu, tak, jak jej známe z úvodních hodin matematické logiky nebo teorie množin. Znázorňuje prvky nesvaté Trojice, která se nachází ve středu diagramu v pásmu jejich průniku, označené $M+D+P$.

Ve škole nás učili, že Vennův diagram dělí rovinu na sedm částí. To budí v žácích od nejútlejšího věku iluzi, že mimo znázorněné entity již v diagramu už nic není. Ve skutečnosti je však těch částí osm. Osmá je ta, která leží mimo kruhy, znázorňující dané entity a neobsahující žádnou z nich.

Pokud budeme hledat v diagramu místo, odkud můžeme začít hledat řešení problému, pak je to nepochybně pole manipulace (M) a potom právě ono pole, které můžeme označit v duchu starých kartografů „zde jsou lvi“ neboli „hic sunt leones.“ (HSL). Je celkem jasné, že dluhy (D) ani peníze (P) nelze z diagramu odstranit, protože je nelze odstranit ani z reálného společenského ani individuálního života. Dokonce ani fungování jakékoliv utopie se nemůže bez dluhů a peněz obejít, i když se v nich často nazývají jinak a vznešeně. Dluhy a jejich vyrovnavání jsou základním objektem pozornosti jedinců každé komunity a zároveň jejím významným tmelem a spoluvůrcem. V diagramu nám tak zbývá manipulace, kterou je možné nejen nahradit, ale i doplnit. Proces manipulace, tedy jakýkoliv způsob účelového ovlivňování jednání na základě svobodné vůle je možné zaměnit procesem budování důvěry, který spočívá v tom, že vede k přesvědčení, že celek je více než jen součet svých částí. Český jazyk pro to má základní hodnotící soud v tom smyslu, že „ve dvou se to lépe táhne“. Cizími slovy se hovoří o synergických efektech.

Před námi stojí samozřejmě velká otázka, do jaké míry je, nebo může být, vzbuzování důvěry manipulativní proces. Odpověď samozřejmě zní, že do značné. Kde začíná a končí vzbuzování důvěry, a kde končí a začíná manipulace, to je otázka aktuálně platných pravidel a jejich kulturní evoluce. Pokud bychom chtěli jít mimo sociální nebo kulturní konstrukt

pravidel, pak přirozeně platí, že důvěra v sebe samého je základním kamenem důvěryhodnosti a následně každého sociálního kapitálu, ovšem tuto důvěru nelze budovat bez vztahu důvěry k druhým lidem. Důvěra je tedy výsledek individuálního vnitřního úsilí jedince, zatímco manipulace přichází vždy z vnějšího prostředí, od druhého člověka, ať již přímo, nebo nepřímo, od nějakého sdělovacího prostředku, interpreta. Oddělit manipulaci od nabídky vzájemné důvěry může jenom každý z nás. Skutečná důvěra tedy může být jenom výsledkem autonomního úsilí každého jedince. Nelze ji jakkoliv jinak nabýt či sdílet a nelze ji tedy ani směňovat. Přitom nelze zapomenout na to, že jak jednotlivci, tak celá společenství se pohybují primárně ovlivněni třemi základními popudy. Jdou cestou nejmenšího odporu za lepším životem a chtějí přitom za sebou nechat své aktuální problémy. Tento zákon společenského pohybu se dá popsat řadou pojmů. Lze je pojmenovat i slovy jako „závist“ a „oportunismus“, ale v konečném důsledku je to tak, že bez vzájemné důvěry v komunitě a důvěryhodnosti, zejména u jejích vůdců, se taková komunita nepohne vůbec nikam. Tak dojde přirozeně k tomu, že ji její vnitřní problémy a vnější hrozby dostihnou paralyzovanou nedůvěrou, oportunismem a závistí a výsledek se dá dobře predikovat i bez valného vzdělání.

První část odpovědi na otázku, co postavit vedle nesvaté Trojice, je tedy nasnadě. Jde o jinou trojici, a to dluhy, peníze a důvěru. Důvěra naprosto mění podobu vztahu peněz a dluhů, protože mění i podobu dluhů a peněz samotných. Peníze, které stojí na autentické důvěře lidí, jsou jinými penězi ve srovnání s těmi, které jsou spojeny s manipulací a dluhy. Podobně je to s dluhy, které se tvoří, zůstávají a umožňují mezi lidmi, kteří si vzájemně věří, a dluh není jejich jediným vztahem. Vztah důvěry, dluhů a peněz je neméně komplexní než vztah mezi manipulací, dluhy a penězi. Na první pohled je ovšem patrné, že celkový obraz této komplexity je jiný než u „nesvaté Trojice“. Vzájemná důvěra nemůže nikdy propojit tolik lidských jedinců, jako to dokáže manipulace. Proto manipulace je schopna vytvořit unitární velkou centralizovanou komplexitu, zatímco důvěra může vytvořit síťový systém komplexit relativně menších navzájem propojených nebo izolovaných. Je to dáno tím, že lidé prostě nejsou psychicky schopni udržet stav důvěry ve větších skupinách a následně začínají vytvářet instituce, které se dříve nebo později celkem spolehlivě obracejí proti lidem samým, jako jejich tvůrcům. Konec konců to známe všichni, jak jsme se z ničehož nic stali ze subjektů nějakého procesu jeho objekty. Pokud jsme to přežili, nepatří to bezesporu k těm nejpříjemnějším vzpomínkám, ale jde o mocný zdroj poučení a posilu do dalšího života. Tedy alespoň někoho.

Existuje ještě jeden modelový pohled na danou problematiku, ve kterém se sice bude objevovat výraz duch nebo duše, ale rozhodně nepůjde o cosi esoterického nebo dokonce duchařského. Představme si manipulaci jako proces, který má z interpersonálních vztahů odstranit jakýkoliv kontext a ponechat jen pouhé číslo, jako vyjádření salda. Samozřejmě k tomu, aby zmizel kontext, tedy duch vztahu, musí zmizet duch nebo možná duše jeho účastníků. V ekonomii se taková mátoha bez duše nazývá Homo economicus. Splňuje vrchovatou měrou požadavek na nedostatek vůle spojený s flexibilitou, nedostatek lidskosti spojený s efektivitou. Mátoha nemá ani základní dilema, jestli se krmit nebo se rozmnožovat, protože se obnovuje pouhým krmením. Je to právě malá flexibilita nízká efektivita jako mantry, které jsou lidem v Evropě neustále předhazovány jako důvod nedostatečného růstu a

jako matka všech potíží. Pokud se podíváme do současné nabídky hororů, pak jejich nezanedbatelnou část tvoří problémy s mátohami, nemrtvými čili „zombíky“. Většinou byli vytvořeni, aby sloužili, ale pak se nějak zvrhnou. Moderním praotcem těchto hororů je příběh Frankenstein, ale už nestarší mýty lidské kultury hovoří o nezvládnutých nemrtvých. Jinou podobou téhož jsou potíže s roboty, Golem, počínaje, a další jsou hrátky s umělou inteligencí na téma Matrixu. Vždy ale dochází k tomu, co se anglicky řekne subjekt - object reversal. Zdánlivě z ničeho nic se stáváme ze subjektů nějakého dění jeho objekty, z tvůrců a pánů se stávají pokusní králíci, z lovců kořist. Zvláštní kategorií nemrtvých jsou pak upíři, kteří byli vždy prezentováni jako aristokrati, posléze jinak výjimeční lidé, kteří se prostě neumí ovládnout a občas někoho vysají. Nedaří se je zabít zejména proto, že ona těžko ovladatelná touha „mít více“ než nebo „být něčím lepším“ než ostatní je integrální součástí psychiky každého z nás. Shrnu to a podtrženo, tělesní nemrtví, nemající duši, jsou obrazy našich děsů i tužeb.

Na druhé straně se to kolem nás v našich příbězích jen a jen hemží duchy bez těla, kteří nám neustále připomínají naše hříchy a dluhy, vyčítají, kladou vysoké morální cíle a veskrze jde o stvoření otravná. Nejsnadnější cestou, jak se jich zbavit, je odpustit jim, ovšem poté, co projdeme nějakou jejich zkouškou poctivosti nebo odvahy, abychom k takovému aktu milosti byli legitimováni. Tato exkurze mezi nemrtvé tělesné i netělesné není samoúčelná, jde prostě o to ukázat, že to jsou právě manipulace všeho druhu, které dokážou způsobit rozdělení lidské bytosti na dva absurdní preparáty, mátohu a ducha. Tyto preparáty neznají žádný kontext, nemají žádnou empatii, otravují náladu a hrozí smrtí všem, kdo chtějí zůstat lidmi a přidat si je do party.

Takový malý příklad - stačí malá ztráta kontextu, nulová empatie, redukce velikosti na kolikost, tedy na číslo a pouhý poměr šířky a délky lebky rozhodne o tom, zda se staneme chovnými nadlidmi, či zůstaneme lidmi nebo se staneme pokusným biologickým materiálem pro doktora Mengeleho. Vše se odehraje podle zákona, v tomto případě norimberského a rovněž v souladu s nejmodernějším vědeckým poznáním na oblíbené německé téma „o životě nehodném k žití“. Tady je to docela jasné a většině lidí se to hnusí (zejména, pokud si nejsou jisti kritériem a vlastním číslem). Ovšem jinak je posedlost kvantifikací a číselným vyjádřením všeobecná a tolerance k ní vysoká. Připomeňme si jenom školní známkování, „výchovné“ červené a černé puntíky nebo legendární Haškovu náladu místního obyvatelstva 1A. Pomocný kvantifikační systém ovládne svými číselnými cejchy velmi rychle naše myšlení a znemožňuje nám vidět posuzované výkony jinak než svým prizmatem a to ještě zcela asymetricky. Selhání „jedničkáře“ se nepočítá, zatímco „trojkař“ přece nemůže dostat jedničku. Nelze se divit, že lze vnímat lidi jako jejich finanční salda a mnoho lidí to svádí k tomu, aby si vytvořili systém třídění lidí podle jejich kredibility. Je to o to smutnější, že těmito sociálními inženýry je s nelibostí nesena skutečnost, že někdo, kdo není bohatý, a tedy ani finančně kredibilní, je svým okolím pokládán za slušného člověka, protože to přece neodpovídá jimi vymyšlenému a jemu přiřazenému stupni kredibility. Nezbyvá než poznamenat, že z hlediska lidské důstojnosti je jenom malý rozdíl mezi tím, jsou-li lidé hodnotově tříděni podle vzhledu na osvětěmské rampě nebo podle schopnosti přijmout a splácet úvěr na užitečné, vhodné k zvláštnímu zacházení nebo určené k sociální či fyzické

likvidaci. Každá redukce vnímání lidské osobnosti na kvantifikovatelné utility je (zlo)činem proti lidskosti.

Z toho vyplývá druhá část odpovědi na otázku, co postavit vedle nesvaté Trojice, a tato odpověď zní, že empatii všude tam, kde je to možné, tedy i mimo vztah s dluhy a penězi. Pokud se totiž podíváme na panství trhu, pak můžeme konstatovat, že jeho doménou jsou makroekonomika a mikroekonomika, ale rozhodně se toto nedá říci na jedné straně o „nanoekonomiku“ a na straně druhé o „gigaekonomiku“, tedy pokud se přidržíme doplnění předpokladů mikro- a makro-. Ekonomika v opravdu malém rozměru, stejně jako ekonomika opravdu ve velkém není otázkou trhu a tržních principů. Mezi mnoha malými lidmi „dole“ trh nefunguje, protože jsou iracionálními bytostmi, a mezi několika velkými lidmi „nahore“ z téhož důvodu. Velké kšefty nemají pravidla, protože se jedná o individuální záležitosti, postavené na neopakovatelné konstelaci důvěry několika mocných. Malé kšefty nemají pravidla z téhož dobrého důvodu, jen mocní jsou nahrazeni bezmocnými. Opravdu velké projekty jako Manhattan, GOELRO nebo CERN nemají s trhem také nic společného. Nikdo, kdo nemusí, se nechce nechat svazovat pravidly trhu, už jenom proto, že je to spojeno s daňovou povinností a živěním dlouhé řady darmošlapů. I to vede k takové podobě trhu, který pod diktátem nesvaté Trojice drží násilím pod hrozbou sociální likvidace nebo bankrotu prostřednictvím dluhu velké skupiny obyvatel. Jsou to právě dluhy a trh s nimi, co dělá z lidí duchy a mátohy. Další menší skupiny jsou zmanipulovány a pohybují se na trhu s radostí, že je místem svobody. V důsledku nedostatku peněz, který musí nutně nastat, vystřízliví a přidají se k velkým skupinám otroků trhu. Někteří nakonec pochopí, že jediné místo pro svobodné jednání je mimo trh, ale už se z tržní pasti nemohou dostat.

Proti trojjedinému problému lze tedy postavit trojjediné řešení a to nejen v tržním prostředí, ale především mimo něj. V tržním prostředí je třeba postavit proti manipulaci empatii a důvěru, vyjádřeno jinak, proti dehumanizaci vztahů postavit jejich polidštění, vrátit mátohám duši a duchům jejich ztracené tělo. Je nutné zdůraznit, že nelze jít pouze cestou vytváření alternativních komunit, ale zcela důsledně je tyto principy uplatňovat v každodenním životě. Jde o tři základní skupiny principů.

První skupina principů nás vede k vyrovnanému vztahu k penězům a dluhům. Především jde o princip nepůjčovat a nepůjčovat si peníze na úrok s imperativem - nikdy nepůjčovat zadluženým.

Druhá skupina principů vede k přirozené ostražitosti a plachosti před tržními mechanismy, které nemáme alespoň z části pod kontrolou. Neměli bychom se nechat žádným způsobem připoutat do institucionalizovaných tržních vztahů a neměli bychom je mít v žádném případě jako místo, kam uložíme své cennosti.

Třetí skupina principů vede k aktivnímu vytváření struktury blízkých osob postavenou na důvěře. Mezi prvořadé principy patří obnova důvěry v širší rodinu a pracovní či zájmové komunity. Patří sem ovšem i princip nebudovat nebo neobnovovat důvěru tam, kde to není možné.

Na závěr je třeba podtrhnout jeden základní a přitom jednoduchý princip. O Bohu se z povolanych zdrojů můžeme dozvědět toliko to, že o sobě tvrdí: „jsem ten, který jsem.“ Z týchž zdrojů se dozvídáme, že toliko nás stvořil Bůh k obrazu svému. Nezbývá, než si odpovědět na otázku, proč se musíme hromadně chovat podle úsloví, že „nejsem ten, který jsem“, popřípadě „jsem ten, který nejsem“ a jenom někteří z nás podle úsloví „nejsem ten, který nejsem“.

Zkrátka, proč děláme vše proto, abychom nebyli svobodnými bytostmi a vnímali demokracii jako pouhý sebezpotvrzující se rituál, sloužící ke kolektivní většinové či dokonce konsensuální aprobaci nevyhnutelného...?!? Demokracie je přitom jediný způsob, jak změnit to, co jsme rukou společnou a nerozdílnou v minulosti provedli špatného i dobrého. K tomu ji musíme mít ve svých vlastních rukách, nenechat si ji vzít, nikomu ji nepůjčovat a hlavně si ji od nikoho nebrat.

Zkrátka, musíme se snažit být těmi, kterými jsme.

Čas dluhů a sluhů III.

Paul Krugman - lze nebo nelze vyrazit klín klínem...?!?

„Skoncovat s krizí“ je název knihy nositele Nobelovy ceny za ekonomii Paula Krugmana a jistě svým trochu barnumským stylem přispěl k její prodejnosti na trhu. Práce Paula Krugmana mají tradičně mnoho kritiků. Nejen proto, že jsou srozumitelnější než většina prací jiných „velkých“ ekonomů nebo „nobelistů“, ale zejména proto, že se v nich říká, že řešení nejen existují, ale dokonce, že jsou uskutečnitelná a záleží jen a jen na naší vůli a schopnostech. Už to samo o sobě vzbuzuje nelibost vládnoucích elit a jejich přísluhovačů z vědecké sféry a médií. Paul Krugman ve své knize důsledně vychází ze společenského, chceme-li, politicko-ekonomického, kontextu USA. Je proto velmi obtížné s ním polemizovat na jeho domácí půdě bez její hluboké znalosti.

Jeho práce jsou obhajobou a pokusem o vzkříšení myšlenek Johna Maynarda Keynesa a rovněž zde je polemika obtížná, protože, ať již jsou naše názory na Keynesovo dílo jakékoliv, rozhodně si nezaslouží opovržení a zapomenutí, kterému bylo v posledních desetiletích, zejména v neokonzervativních vědeckých a politických kruzích, vystaveno. Keynesovy práce byly nedávno v USA dokonce některými autoritami vyhlášeny jako „nejškodlivější knihy“ a v určitých, zejména politických kruzích, panuje něco, co lze nazvat „keynesofobií“. Zbývají ty pasáže Krugmanových prací, kde se autor vyslovuje ke zcela obecným záležitostem. Dovolím si v následujícím textu zaměřit svou pozornost nejprve na otázku, kterou si Paul Krugman ve své knize klade, a to, jestli může dluh vyřešit problém způsobený dluhem.

Krugman ve své knize oponuje populární a hodnověrně znějící názor, který říká, že dluh nelze umořit dluhem, a tvrdí nejen, že tento argument je mylný, ale navíc dodává, že je tomu právě naopak. Je velmi obtížné soudit míru pravdivosti takových obecných tvrzení a celá záležitost by se jistě mohla odbýt doplňkem o výjimkách potvrzujících pravidlo. Skončilo by to konstatováním, že na každém výroku a přístupu je mnoho pravdy. Nejde však o rozsouzení toho, který výrok je silnější, protože to by se neobešlo bez složitého popisu kontextu, jde o analýzu toho, co je dluh, a co může a nemůže v hospodářství způsobit. Dluh je vztah, který vzniká mezi dvěma rovnoprávnými a rovnocennými subjekty, které se dohodly na dočasné nerovnoprávnosti i spočívající v tom, že jedna druhé je povinována právě naplněním dohody objemu a obnovením rovnoprávnosti stran. Technicky je pak dluh důsledkem časového posunu mezi plněními je dnotlivých stran smlouvy. Dluh tedy nevzniká pouze tam, kde vzájemná plnění přecházejí z osoby na osobu zároveň, např. peníze proti zboží při pultovém prodeji. Z hlediska celkového transakcí se však jedná o prostou marginalitu.

Přirozená přítomnost dluhu ve společnosti je dána i tím, že člověk zhruba do svých 15 let věku u spotřebuje zhruba pětinu svého celoživotního kalorického příjmu, což proporčně zhruba odpovídá průměrnému věku dožití, ale vyprodukuje z toho asi jen asi jednu pětinu, spíše méně. Z více než 80 procent tedy člověk žije z počátku svého života na dluh. Takový poměr nebyl nikdy v živočišné říši zaznamenán. Je třeba podotknout, že současné poměry v moderní západní společnosti daleko více odpovídají poměrům u paleolitických lovců a sběračů než u neolitických zemědělců, kde byla dětská práce standardem. Podíl na primitivní zemědělské výrobě vyžad

oval podstatně méně znalostí než účast na vysoce sofistikovaném lovu, zejména velkých nebo stádních zvířat. Člověk si tedy více než jakýkoliv jiný živočich půjčuje proti svým budoucím schopnostem tím, že v počátečních letech života závisí na jiných. Důležité je, aby bylo z čeho splácet, tedy aby nová generace nebyla chudší než ta předešlá. V dalším textu uvidíme, že to záleží na obou generacích. U té starší nejen na tom, jestli své dluhy splatila, ale i na tom, na co si půjčovala. Zda na jenom na spotřebu a luxus nebo na také na budoucí rozvoj. U té mladší pak na tom, jak dokáže dědictví zužitkovat. Je nabíledni, že po velkých společenských změnách nestojí dědictví za moc a chuť ho využívat je ještě menší. V mezigeneračním transferu pak nastává významná objektivní i subjektivní trhlina. Mladší generace jde více "na sebe" a popravdě jí ani nic moc jiného nezbyvá. Otázkou zůstává, jaké dědictví zanechá ona svým následovníkům, zda z něj bude možné obnovit všechny narušené sociální transfery.

První a klíčová pravda o dluhu je tedy ta, že je ve společnosti i v ekonomice všudypřítomný a ze společenské i ekonomické praxe neodstranitelný. Naopak, dluh a jeho vyrovnání jsou jedním ze základních motivů lidského jednání a lze s jistotou tvrdit, že bez dluhu by se fungování společnosti zastavilo. Sledování a vyhodnocování plnění vzájemných závazků ve společnosti pak je prvořadým předpokladem udržení vzájemné důvěry jejích členů a jejího fungování jako celku. Zlomek filosofického textu Anaximandra z Milétu, známý jako „první věta filosofie“ říká, že „vše vzniká jako zanikavé a platí si navzájem své dluhy podle pořadí času...“ Zbývá dodat, že dluh nelze „a priori“ chápat a posuzovat jako morální kategorii, jakkoliv je v řadě jazyků, kultur i náboženství propojen s hříchem. I když je populární dnes hovořit v souvislosti s hospodářskými problémy o morální krizi a vynášet nad dlužníky morální soudy, není možné se obejít při hledání řešení bez soudů racionálních.

Ve vztahu k obecným tvrzením obsaženým v Krugmanově knize je však nutné si uvědomit, že není dluh jako dluh. Je nutné si uvědomit, že tento text pro KONKURNÍ NOVINY pojednává o dluzích v rámci dohod mezi rovnoprávnými subjekty o časově posunutém plnění směny, a že pořad jde o svobodnou a dobrou vůli obou stran. Všechno ostatní, tedy vynucené zadlužování, nesplácení dluhů z mocenské pozice a dluhy mezi závislými, mohou v tomto textu naznačené problémy pouze prohloubit. Stejně tak bude v následujících úvahách abstrahováno od úrokování, parazitismu, politických, sociálních i mediálních vlivů, složitého komplexu potřeb lidské reprodukce nebo zvláštností jurisdikcí. Cílem je pokus o pohled na samotnou podstatu dluhu. Jediné, od čeho nelze abstrahovat, je zvláštní tendence člověka ke kvantitativnímu vnímání svého prostředí, které je jednodušší než kvalitativní, a z této prastaré, přírodní i kulturní evolucí utvářené tendence plynoucích důsledků.

Prvním typem dluhu je dluh, který je vázán k jednotlivým hospodářským subjektům, přeneseně lze hovořit o solventnosti, míře platební schopnosti daného subjektu. Takové subjekty se dají charakterizovat tím, že jejich součástí nemají samostatné ekonomické zájmy a jsou organizovány tak, aby sloužily jedinému ekonomickému zájmu, na němž také záleží jejich odměna. Pokud dluhy narůstají, dochází k insolvenční, která je řešena různě podle historického i společenského kontextu, ale jejím nejčastějším důsledkem je odchod hospodářského subjektu z ekonomického systému.

Druhým typem dluhu je dluh libovolného hospodářského systému, který je složen z hospodářských subjektů, jež mají své vlastní diverzifikované ekonomické zájmy. V přeneseném smyslu lze hovořit o zadluženosti trhu, označované častěji jako tržní nerovnováha. Jakkoliv v praxi platí, že každý hospodářský systém je otevřený, dokážeme si namodelovat úplně jednoduchou uzavřenou tržní ekonomiku s konečným počtem subjektů, jednou navzájem poskytovanou prací nebo službou, která má tu vlastnost, že ji nemohou subjekty poskytnout samy sobě a jejíž odvedené množství jednotlivými subjekty je evidováno pomocí dohodnutého ekvivalentu. Ekvivalent v tomto modelu je skutečně pouhým nástrojem unikátní evidence odvedené práce bez možnosti jej použít pro jiný účel nebo mimo model. Obecně je ekvivalent nejen dohodnutým nástrojem evidence dluhu, ale všude tam, kde se spojuje se znalostmi (know-how), se stává významným nositelem kapitálu.

Dnes platí, a jde o výsledek kulturní evoluce minulých deseti tisíc let, že takovým ekvivalentem jsou peníze. Typickým praktickým příkladem našeho modelu mohou být vzájemně poskytované hlídací služby, bez jejichž akceptace a úhrady nelze opustit místo pobytu. Dluh prvního typu nemůže vzniknout, protože proti odvedené práci jednoho subjektu ihned přecházejí ekvivalenty, které jsou zároveň pro příjemce poukázkou na tuto službu od dalšího subjektu. Transakcí je směna ekvivalentu za práci, protože přímá směna práce za práci není možná. Jakkoliv se to zdá podivné, i tento jednoduchý hospodářský systém se pravidelně zhroutí nebo alespoň upadne do stagnace.

Podstatou takové stagnace a z ní plynoucích možných krizí a depresí je tendence jednotlivých subjektů hospodářského systému k zvyšování zásob ekvivalentu a nemožnost podobným způsobem akumulovat práci. To je také obecná podstata onoho do nekonečna omílaného „neodstranitelného antagonistického rozporu mezi kapitálem a prací“, kterým jsou krmeny celé generace a který sloužil a stále slouží k ospravedlňování třídní nenávisti a třídního boje. I dnes se tato teze významně podílí na formování celé řady politických programů. Podstata „rozporu mezi kapitálem a prací“ spočívá v tom, že fyzické nositele kapitálu lze „skladovat“ daleko efektivněji než fyzické nositele práce. Lidský organismus a jeho metabolismus si nedá poručit a odkládá své potřeby, pokud bychom snad nechtěli realizovat chmurnou vizi zmrazování lidských těl, která by byla ožívována jen tehdy, když by pro ně byla práce. Nemluvě samozřejmě o tom, že člověk má pro svou reprodukci i jiné potřeby než sloužit jako pracovní síla. Adam Smith se mýlil, když tvrdil, že "kapitál je určité množství uchované a nahromaděné práce, která bude využita v případě potřeby při některých jiných příležitostech". Uskladněnou "mrtvou" práci představuje toliko nosič kapitálu. Teprve po jeho plodném spojení s novými znalostmi vzniká nový kapitál.

Nejde samozřejmě pouze o skladování nosičů práce, ale o skladování práce jako produktivní činnosti vůbec. Práci prostě nelze jakkoliv uchovat a když se naskytne příležitost, tak ji směnit. Naopak, je-li člověk jako nezaměstnaný uchováván sociálními programy při životě jako nepotřebný zdroj práce, dochází časem ke stále většímu znehodnocování jeho pracovní schopnosti, a to nejenom touto nečinností, ale také tenčícími se zdroji pro reprodukci jeho existence, a tedy i jeho pracovní schopnosti. Jde o rozpor mezi snadnou skladovatelností ekvivalentu nebo jiného skladovatelného majetku a faktickou nemožností skladovat práci jako

živou činnost. Tuto živou činnost není možno ukládat průběžně v nějakém zařízení podobném akumulátoru. Navíc, i kdyby to bylo možné, každá činnost je podmíněna spotřebou svých zdrojů, a je tedy násobně nákladnější, než skladování ekvivalentu a jiného majetku. To vede přímo k tezi, že vlastnictví kapitálu znamená mít potenciál, možnost, a čím je struktura vlastněného kapitálu pestřejší, tím více možností, a tedy i svobody, jeho vlastník má. Svoboda, kterou dává fyzická práce, je přímo úměrná jejímu obecně omezenému objemu a nízké variabilitě spojené s existencí konkrétní osoby.

Je důležité odpovědět na otázku, proč dochází k akumulaci ekvivalentu. V našem jednoduchém modelu je odpověď snadná. K akumulaci ekvivalentu dochází, protože se v něm nic jiného akumulovat nedá. Obecněji lze konstatovat, že akumulace ekvivalentu je tím intenzivnější, čím je univerzálnější a čím snadněji ho lze spojit se znalostmi a proměnit jej tak v kapitál. Tendence akumulovat, dělat si zásoby, je nejen antropologickou konstantou, ale je i genetickou daností, výsledkem evoluce, kterou není schopna systémově překonat žádná výchova nebo vzdělání. Jde o nutnost zajištění sociálních jistot sociálního a mocenského postavení. Jakkoliv si je lidský jedinec člověk vědom nutnosti svého zabezpečení v síti vzájemných sociálních vazeb, podvědomě akumulací kompenzuje jakékoliv selhání v této síti. V reálném životě je výsledná tendence k akumulaci výsledkem interakce celé řady přírodních, kulturních i osobnostních vlivů, ale zůstává v centru zájmu manipulátorů, protože se jedná o lidskou vlastnost, kterou lze s výhodou použít k ovládnutí jednotlivců i celých sociálních skupin.

Na tomto místě se sluší připomenout i druhou přirozenou lidskou tendenci a tou je tendence ke směně. Je podstatně mladší než tendence k akumulaci a jde o tendenci ke směně. Jakkoliv tendence ke směně prostupuje zejména díky působení přírodní evoluce celou historii života, v lidských dějinách se objevuje poprvé asi před sto tisíci lety a její exploze nastává po poslední době ledové. Jde o biologický i kulturní fenomén a jeho předpokladem je kompatibilita znalostí, se kterými jsou hodnoty nabízené ke směně spojeny a dostatečná vzájemná důvěra. Důvěra je nejen důsledkem kulturní evoluce, ale má i biologické pozadí, jak ukázaly nedávné pokusy s hormonem oxytocinem, které prováděl neuroekonom Paul Zak. Ten je autorem teze, že oxytocin je fyziologickou signaturou empatie. Obecně lze konstatovat, že obě tendence hromadit a směnovat vedle sebe jen vzácně fungují v racionální podobě. Spíše shledáme, že racionální směna se pojí nepříliš šťastně s iracionálním hromaděním. Výskyt iracionální směny je spíše vzácný a pojí se s vnějším donucením...

Možnost akumulace a fungování trhu včetně jeho neviditelné ruky, popsané Adamem Smithem, vykazují ještě jeden velice zajímavý, a jak se zdá, i obecný vztah, který si zaslouží nejen pozornost, ale i důkladnější popis a zkoumání. Dosavadní zkušenosti nám říkají, že trhy nejlépe fungují tam, kde dochází k okamžité nebo obecněji „časově předvídatelné“ spotřebě zboží. Naopak tam, kde je možné zboží jakkoliv hromadit a vyčkávat s jeho spotřebou nebo znovuvvedením na trh, tam začínají trhy selhávat. Zcela přirozeně jsou k takovému selhání nejnáchylnější trhy finanční. Jde o to, že na tomto trhu jsou ekvivalent- peníze a zboží- finanční a kapitálové produkty sobě navzájem nejen velice podobné, snadno skladovatelné a kumulovatelné, ale navíc velice rychle mění navzájem své role. Vztah peněz a finančních produktů tvoří neobyčejně složitou a v zásadě nezvladatelnou komplexitu k pozitivní

vzájemnou zpětnou vazbou a velice nízkým vnitřním potenciálem autoregulace. Samotné tyto objektivní předpoklady dávají takřka jistotu, že pokud nebudeme takové prostředí poměrně rigidně regulovat a omezovat z vnějšku, velice rychle v turbulencích dorazí na hranu chaosu a následně se zhroutí. Pokud k tomu přidáme vlivy lidského faktoru, jakými jsou individuální iracionalita, stádní chování, groupthink, kořistění renty a pokušení nejrůznějších podvodů, pak v rámci krachu takového tržního prostředí dochází nejen ke škodám ekonomickým, ale i k dlouhodobým škodám morálním, rozpadu sociálního kapitálu a narušení důvěry.

Můžeme často pozorovat jev, že poměr mezi potenciální kapacitou směny, mezi prací a ekvivalentem danou počtem a objemem jednotlivých transakcí a skutečností, najednou prudce vzroste nebo naopak klesne. Rozdíl mezi pásmem optima směny a skutečností je přímo úměrný míře akumulace ekvivalentu a nepřímo úměrný možnosti směňovat a ochotě ke směně. Za pásmo optima lze označit stavy, kdy kapacita směny uspokojuje potřeby subjektů trhu bez toho, že by je podstatně omezovala nebo jinými slovy, když je v souladu s původními očekáváními při spoluutváření hospodářského systému a jeho výhledu. Kladný rozdíl lze označit za „dluh“ trhu a tvoří s akumulací ekvivalentu komplexitu. Čím více se akumulují prostředky u jednotlivých subjektů, tím menší počet a objem transakcí na trhu probíhá a tento stav posiluje zpětně pocit nutnosti akumulace ekvivalentů. Opačným jevem je rozdíl záporný tedy „přebytek“ trhu a ten je spíše známý jako tržní bublina. Stoupající počet a objem transakcí posiluje vůli rozpouštět akumulované prostředky, směňovat je, a ty zase zvyšují počet i objem transakcí.

Základní obecný rozpor je v tom, že celý systém se nemůže chovat stejně jako jeho součásti. Pokusy překonat tento rozpor mocensky vedly a vedou k totalitám nejhoršího druhu. Stejně tak teze, která říká, že důsledné sledování vlastních zájmů je nejlepší službou celku, nemá žádnou oporu v praxi, snad mimo trhů s rychlým oběrstvením a trhů jim podobným. Naopak můžeme pravidelně pozorovat, jak bez sociální koheze přirozeně dochází k rozvoji pouze stále menší části celku, a naopak devastaci jeho stále větší části. Důležité je i vědomí toho, že v hospodářství platí, že každý výdaj je zároveň něčím příjmem, a naopak, že v rámci systému je vždy bilance vyrovnaná. Pro systém není důležitý stav jeho vnitřní bilance, ale její úroveň. Zcela neodmyslitelnou součástí jakékoliv bilance je práce. Jinými slovy dluhy nelze odstranit, pokud v hospodářském systému nedochází k dostatečnému počtu a objemu transakcí, a tedy směně práce za ekvivalent.

Oba druhy dluhu mají dvě důležité souvislosti. Tou první je vliv počtu hospodářských subjektů na počtu a objemu transakcí v hospodářském systému. Zvyšující se zadluženost hospodářských subjektů a jejich odchod ze systému vede k významnému narušování transakční sítě a může vést až k jejímu kolapsu. Na druhé straně zvyšující se vnitřní dluh hospodářského systému způsobený zvýšenou akumulací ekvivalentu má přímý negativní vliv na obrat hospodářských subjektů a jejich následný odchod ze systému.

Tou druhou souvislostí je možnost nahlížet za určitých okolností na hospodářský systém jako na jediný hospodářský subjekt, jehož vnitřní dluh druhého typu se navenek projevuje jako dluh prvního typu. To potvrzuje obecnou pravdu, že vždy záleží pouze na místě, ze kterého určitý systém pozorujeme a popisujeme. Jde o míru odstupu, nadhledu, perspektivy anebo

naopak o míru ponoru, vhledu, introspektivy, která rozhoduje o tom, zda jsme schopni vnímat daný objekt přes jeho součásti, nebo limitně právě jako celek, nebo jako celek v jeho souvislostech, tedy opět jako součást svého prostředí.

(pokračování příště)

Čas sluhů a dluhů IV.

Paul Krugman - lze vyrazit klín klínem...?!?

(pokračování z minulého čísla)

Nyní lze vyslovit určitý názor, který lze postavit vedle obecných tvrzení, že problém dluhu lze, respektive nelze řešit dluhem, a přispět tak do polemiky obsažené v Krugmanově textu. Je patrné, že v rámci hospodářských vztahů dluh hospodářského subjektu vůči jinému hospodářskému subjektu s rozdílným ekonomickým zájmem, tedy dluh prvního typu, nelze obecně vyřešit jiným dluhem. Dluh lze pomocí jiného dluhu pouze převést na jiný subjekt, popřípadě jej u stejného subjektu posunout do jiného času. Dluh lze samozřejmě i odpustit, ale to je mocenské neekonomické opatření. Pokud lze vůbec dluh hospodářského subjektu nějak řešit dalšími prostředky, pak musí tyto prostředky směřovat do zvýšení jeho výkonnosti a zároveň k tomu, aby jeho produkce měla odbyt. Jen z tržeb za zvýšenou výkonnost je možné uhradit dluh, který vznikl při nižší výkonnosti. Jinými slovy, dluhy prvního typu lze nejlépe řešit v rámci odstraňování dluhů druhého typu. Z individuálního pohledu hospodářského subjektu je samozřejmě řešením i snižování nákladů, což ovšem nikterak nepřispívá k řešení dluhů druhého typu.

Dluhy druhého typu lze odstraňovat pouze tak, že hospodářský systém zvýší objem transakcí práce za ekvivalent do pásma daného optima. To předpokládá buď snížení míry akumulace ekvivalentu jednotlivých subjektů, nebo zvýšení objemu ekvivalentu v systému. Přirozenou podmínkou je to, že v systému se nachází dostatečná nabídka práce i poptávka po ní a dochází k žádoucí interakci tak, jak to bylo namodelováno v naší jednoduché ekonomice vzájemných hlídacích služeb. Je třeba zdůraznit, že práce i kapitál obsahují nutně znalosti a právě interakce mezi těmito znalostmi, myšlenkami a ideami obsaženými v kapitálu a práci, stejně jako v ostatních výrobních faktorech, způsobí žádoucí transakci. Je naprosto patrné, že cesta snižování nákladů a ponechání nebo dokonce snížení transakční kapacity u jednotlivých hospodářských subjektů sice může přispět ke zlepšení jejich individuální bilance, ale k ozdravení jejich prostředí nepřispěje a neřešení dluhu druhého typu může akcelarovat i potíže v rámci dluhů prvního typu.

Pokud jsou výrobní faktory postaveny na znalostech jako na společném jmenovateli, a pokud objem transakcí závisí na tom, jak tyto faktory vzájemně interagují, pak lze nepochybně snadno dovodit, že zvýšení výkonnosti hospodářského systému záleží na objemu znalostí v něm obsažených a úspěšnosti jejich párování, tedy na stupni kompatibility myšlenek, které jsou obsaženy v jednotlivých výrobních faktorech. Snad charakter a serióznost KONKURNÍCH NOVIN unesou alegorii slova párování znalostí postavenou na představě jejich páření a následného rozmnožování. Budiž mi omluvou, že jsem tento pojem převzal z knihy Matta Ridleye „Racionální optimista“. Mimochodem Matt Ridley je anglický lord, dědičný člen Horní sněmovny, tak mi to snad projde. Jde o obdobné postavení a přínos páření znalostí pro kulturní evoluci jako u sexuálního rozmnožování v přírodní evoluci. Znalosti mají tu vlastnost, že umožňují snadné sdílení. „X“ komunikujících nositelů jedné znalosti je v krátké době nositeli až „x“ znalostí a navíc, pokud dojde u některého z nich k plodnému spojení znalostí, pak vznikají rychle znalosti nové generace.

V příspěvku do dané polemiky o tom, zda lze dluh řešit dluhem, je možné využít zajímavou analogii, která se zabývá otázkou z oboru dřevorubectví na téma, zda lze vyrazit klín klínem. Odpověď zní, že ano, ale tento klín nejen že musí být použit v jiném místě, ale ještě je navíc nutné vědět v jakém. Sám Paul Krugman ve své práci uvádí několik odborných i politických námitek proti veřejným investicím v době krize a navíc jednu základní, že pokud FED směřuje prostředky z kvantitativního uvolňování do komerčních bank, které si je ponechávají, jde o poměrně neefektivní metodu. Všechny mají společného jmenovatele a tím je alokace a s ní související objem prostředků. Analogie o polenu a klínech poskytuje řadu příkladů. Zkušený dřevorubec dokáže i malým klínem rozrazit poleno a nezkušenému nestačí ani několik velkých. Každé poleno má něco, čemu se říká „hot spot“, nebo také „sweet point“. Dnes tolik populární východní medicína představuje na lidském těle celý systém akupresurních nebo akupunkturních bodů. Tlak nebo vpich v těchto místech může ovlivnit stav celého organismu. Jejich alokace a určení účinků trvala staletí, přičemž lidské tělo se v jejich průběhu neměnilo.

Je důležité si uvědomit, že pokud hovoříme o "sweet pointech", "hot spotech" nebo "schwerpunktech", pak nejde opět o nic jiného, než o znalosti a jejich podíl na hodnotě i ceně práce. Jde o známý případ účtu za opravu spočívající v jediném úderu kladiva za sto dolarů. Zní: „Rána kladivem - 1\$, vědět kam - 99\$.“ Držme se toho, že znalosti jsou strukturované informace, které nám dají odpověď na otázku "jak?" a inovace jsou znalosti, které odpovídají na otázku "jak jinak?" Obecně se dá nalézt tisíce definic a jedna je složitější než druhá. Snad se pro doplnění bude hodit definice informace jako "významného rozdílu, zaznamenaného v našem prostředí."

Ekonomika je, na rozdíl od lidského těla, dynamicky se měnící systém a přesto dobře zná pojem „investiční příležitosti“, který napovídá, kde může investor vydělat. Stejně tak musí existovat systém „realizačních příležitostí“ pro hospodářský systém, ale zdá se, že se touto otázkou nikdo systematicky nezabývá. Snad mimo obecných tezí až frází o investicích do vzdělání, infrastruktury, institucí nebo inovací. Pokud existuje možnost studovat klíčová slova vládních hospodářských reforem, ať pocházejí v zásadě odkudkoliv, lhostejno zda ze Západu nebo z postsovětského prostoru, pak se v nich tyto fráze opakují s železnou pravidelností. Existují desítky miliónů svědků, občanů těchto zemí, že tyto reformy pro kvalitu jejich života nepřinesly nic nebo jenom velmi málo, tedy mimo ohromné korupce, potěmkinských vesnic všeho druhu a špatné pověsti jejich vlasti.

Obchodní a hospodářské korporace jsou pouhá časově omezená, dočasná sdružení lidí, kteří si navzájem pomáhají tvořit a produkovat, aby tak pomáhali druhým lidem uspokojovat jejich potřeby a plnit jejich přání. Velké obchodní a hospodářské korporace pak nejsou obecně obráncyněmi volného trhu, obchodu a podnikání. Právě naopak, jsou pro něj jedním z hlavních nebezpečí. Jsou navyklé na subvence, dotace a jiná privilegia, vyžadují regulace proti konkurenci vstupující na trh, touží po monopolu, a přitom jejich výkon a tvořivost s časem slábnou. Přesto je zvláštní, že „antikorporační“ aktivisté, například známí z hnutí Occupy Wall Street nechávají na pokoji veřejné korporace, molochy, které nám své služby nutí, my je navíc nemůžeme odmítnout, a tváří se jako naši přátelé a věrní služebníci. Možná by bylo stejně důležité vyvolat hnutí Occupy White House nebo Occupy Capitol.

Víra ve spásu před trhem v náručí veřejných institucí je stejně naivní jako víra ve spásu před veřejnou zvlí v náručí trhu. Musíme pochopit, že to, čeho musíme dbát a co musíme ochraňovat, je koevoluce mezi pravidly směny a přirozenou tendencí člověka směňovat. Znovu platí, že obojí je postaveno na znalostech. Pravidla jsou petrifikovanými znalostmi a směna vyžaduje kompatibilitu znalostí reprezentující hodnoty nabízené ke směně. Jde tedy o koevoluci genů a memů, jak nazval Richard Dawkins jednotku kognitivních modelů reality, jak on sám říkal „jednotku kulturní imitace“.

Dějiny lidstva v sobě zahrnují několik pozoruhodných obchodních veřejných korporací, které byly zároveň velmi dobrým místem k žití. Nejstarší známou je asi síť fénických obchodních měst, jako byly například Tyr, Byblos, Kartágo či Cádiz. Připomenout můžeme i řecké námořní svazy takových měst jako Efes, Milét nebo Atény. Rozmach měst bez dusivého a parazitního královského dvora zaznamenala taková teritoria jako Benátsko, Toskánsko, Lombardie, Livornsko, Flandry nebo Champagne. Města jako Florencie, Lucca, Sienna, Benátky, Janov, Milán, Bruggy a další byla nejen bohatá zbožím, ale i znalostmi a uměním. Zapomenout nesmíme ani na systém Hansy a řadu dalších. Všechny tyto decentralizované systémy byly nakonec ovládnuty totalitními systémy s parazitní elitou, ale důsledkem toho byl také vždy pokus ovládnout totalitně obchodní síť, což skončilo jejím rozvratem. Kromě vyrabovaných skladů a pobitých lidí tak nedosáhli parazité ničeho, kromě radosti z ničení. Židovské pogromy toho budiž mementem.

Je třeba si položit otázku, zda není konec konců společnost uspořádaná na odpovědném přístupu ke směně pro život snesitelnější než společnost stojící na zdůrazňování ctností, jako jsou víra, láska, naděje, sebeobětování a hrdinství všeho druhu. Jestli dominance Rotschildů či Meinlů není snesitelnější než dominance Napoleonů či Hitlerů. Na druhou stranu o kšeftu se zase píšou špatně oslavné příběhy a mýty. O ctnostech se toho dá napsat daleko více a povznáší to prý mysl lidu. Marco Polo by mohl vyprávět. Z aktuálních událostí by se jistě dalo tvrdit, že pro EU by bylo perspektivnější využít krize na Ukrajině k posílení vzájemných obchodních vztahů než sankcím proti Rusku a z dlouhodobějších jevů pak vyzdvihnout zcela absurdní politickou podporu nejrůznějších menšin v EU proti většinovému elektorátu. V žádném rozumném byznys plánu takový přístup nemá místo a to znovu podtrhuje tezi, že v „obchodní“ republice si lidé minimálně nemusí myslet, že svět kolem nich zbláznil, protože spravedlivé směně lze porozumět rozumem i citem, ale politické korektnosti a ostrakizaci většiny se dá pouze věřit a věří ji jen málokdo. Navíc každá menšina nemá jiný cíl, byť v mnoha podobách, než se stát většinou, a to má zhoubný vliv nejen na levici, kterou rozdílné zájmy jejích menšinových klientů trhají na kusy, ale na celou společnost, která se hroutí do sebe, protože nemá většinu, která by se k tomu, že je většinou, nebála přihlásit...

Postsovětský prostor jako kdyby zůstal okouzlen vírou v pohádky a mýty o všemocném trhu, chudém chlapci, který se vypracoval, a schopných bohatých, kteří nakrmí neschopné chudé, kterým ve světě už dávno nikdo nevěří. Je to přímý důsledek toho, že pro jeho obyvatele, odbornou veřejnost nevyjímaje, je stále osvěžující, že nemusí tupě opakovat poučky z děl klasiků marxismu - leninismu, a masově podléhají všemu, co je popírá. Vše ostatní, včetně

zásad kritického myšlení, je jim více méně jedno. Není to správné ani spravedlivé, jak vůči klasikům, tak ve vztahu k novým myšlenkovým směrům. Je to prostě hloupé a v psychiatrické praxi se to nazývá zpozdilost nebo opožděnost, pokud se nehovoří přímo o mentální retardaci, nikoliv nepodobné chování vlčích dětí, které byly dlouho bez styku se společností.

Přitom i dosavadní společenská praxe zdaleka nikoliv pouze ze zemí, které se nazývají kapitalistickými, poskytuje dostatek příkladů toho, jakým směrem je možné při alokaci veřejných prostředků postupovat. Jednak je tu praxe spočívající v alokaci veřejných prostředků procházejících z primární produkce, například těžby nerostných surovin přímo ve prospěch obyvatelstva. Praxe v jednotlivých zemích se liší v míře, do jaké míry slouží jako rezerva pro budoucnost, ze které jsou aktuálně spolufinancovány veřejně prospěšné projekty nebo naopak, jak je možné tyto prostředky využívat přímo ve prospěch jednotlivých občanů. Druhou „dobrou praxí“ je alokace prostředků z veřejných rozpočtů přímo na realizaci připravených veřejně prospěšných prací. Příkladem mohou být projekty připravené bytovými družstvy a sdruženími vlastníků bytů při zkvalitňování bytového fondu nebo obcemi při protipovodňových opatřeních a jiné prevenci následků živelných katastrof. Jde většinou o obecné programy a projekty připravované z pozice politických orgánů, ale součástí této praxe jsou i „participativní rozpočty“, prostřednictvím kterých navrhuji přímo občané a jejich organizace alokaci předem určené části veřejných rozpočtů. Třetím druhem dobré praxe jsou systémy účelových mikropůjček, ale i půjček podporujících žádoucí strukturu společenského uspořádání, např. podporu rodin. Tyto praxe mají jedno společné - jde o to, alokovat peníze přímo tam, kde nemůže dojít k jejich nežádoucí akumulaci, tedy zejména v bankách a nejrůznějších fondech spravovaných lokálními politiky nebo úředníky, ale naopak tam, kde dojde k jejich žádoucí rychlé směně za práci ve veřejném nebo skupinovém zájmu.

Péče o hospodářský rozvoj tedy v konečném důsledku znamená péči o to, aby se v ekonomice potkávaly a párovaly znalosti reprezentující různé výrobní faktory. Znalosti jsou kognitivní modely reality, a pokud jsou modely určité reality ve dvou nebo více myslích kompatibilní, může dojít ke komunikaci a následně k směně, transakci, ať již modelů samotných nebo jejich nosičů. Ve společenské praxi to znamená důslednou péči o rovnoprávnost v komunikaci a o její maximální volnost. Jakkoliv je to zvláštní, pak je to opět ono tisíckrát opakované heslo francouzské buržoazní revoluce "egalité, liberté, fraternité" a slova americké Deklarace nezávislosti, která neztrácejí svou platnost ani při hledání cest ze současných hospodářských problémů.

Bohužel, dnešní, i u nás politiky a médii propagovaný koncept tzv. "znalostní společnosti" je tomu na hony vzdálen. Stojí na dětinské představě intelektuálů, že znalosti mohou mít jen lidé správně a patřičně vzdělání, nejlépe pak "terciárně" podle boloňského systému, který na rozdíl od boloňských špaget je naprosto k ničemu. Řemeslná zručnost je podřadná a přímé komunikace nehodná. Existují dokonce vlády, jejichž členové pokládají řemeslníky za parazity na zaměstnancích. Je patrné, že taková vláda nikdy nepochopí, o co jde, a zpravidla symbolem takového nepochopení bývá to, že taková méně bystrá vláda má pro vědu, výzkum a inovace svého místopředsedu. Při analýze současných možností komunikace různých

nositelů různých znalostí ve společnosti se nám stále více vkrádá na mysl, jestli by muselo Římské impérium padnout před Vandaly, kdyby se v něm mohly masově potkávat praktické inovativní znalosti otroků a plebejců s kapitálem patricijů.

Nedostatečný rozvoj poznání v oblasti alokace veřejných investic je výsledkem dlouhodobé mocenské defenzivy veřejného sektoru. Jde o velmi jednoduchou strategii i taktiku soukromého sektoru, který dokázal systematicky posilovat svou pozici tím, že se stal takřka monopolním zdrojem pracovních příležitostí a vzhledem k poskytování úvěrů a půjček zdrojem příjmů obyvatelstva vůbec. Lidé tak mají často oprávněně pocit, že jsou soukromému sektoru zavázáni, zatímco veřejný sektor vnímají jako svého dlužníka. Je proto jen přirozené, že v demokratických volbách jsou voleni zástupci zaměstnavatelů a věřitelů, než představitelé politických programů. To vede nutně k tomu, že veřejný prostor se dostává pomalu, ale systematicky pod nadvládu sektoru soukromého. V zásadě jde o to, že veřejný sektor je vmanipulován do pozice, kdy jeho klíčovou starostí je stále více a více péče o vytváření, udržování a amortizaci pohotové pracovní síly pro soukromý sektor.

Z tohoto pohledu je třeba upozornit na myšlenku a koncepci prof. V. I. Koškina, známou ruské odborné veřejnosti jako demokratický model tržní ekonomiky (DEMRE). Pod jeho vedením se v širším mezinárodním týmu tato koncepce postupně mění v ucelený sociálně ekonomický program, který je postaven na asociovaném vlastnictví občanů, které zahrnuje jak alokaci prostředků pocházejících z nerostného bohatství země nebo akcií státních korporací přímo ve prospěch občanů, tak možnost jejich čerpání občany za předem stanovených podmínek. Taková změna struktury vlastnictví jako základního paradigmatu hospodářského systému si postupně vyžádá projekty úprav celé řady dalších ekonomických i společenských systémů, jako jsou důchody, daně nebo veřejné pojištění. Je samozřejmé, že k realizaci takového projektu v ohromném měřítku Ruska je třeba celého komplexu politických a mocenských řešení, ale bez toho, že si občané uvědomí, že věci mohou fungovat jinak než v jejich neprospěch, k žádné politické ani ekonomické změně dojít nemůže. Nejdůležitějším úkolem vědy vždy bylo nacházet další a další možnosti rozvoje člověka i společnosti, rozšiřovat prostor lidské svobody. Koncepce jediné možné cesty, jako je Fukuyamův „konec dějin“ nebo „nevyhnutelnost“ historického materialismu jsou počátkem cesty do nesvobody a otroctví. V tomto ohledu je činnost týmu kolem prof. Koškina velmi záslužná, protože dává lidem možnost myslet, mluvit a konečně i jednat jinak, než doposud, i když jim mocnější manipulátoři tvrdí, že jinak to není možné.

Za současného stavu ve stále větší části světa, vyspělé demokracie nevyjímaje, už nejde o to, aby lidé pracovali s cílem lépe žít, ale žili s jediným cílem - lépe pracovat. V posledních letech byl v důsledku ohromné krize, kterou lze nazvat krizí dluhovou, veřejný sektor pod ohromným tlakem, aby uhradil dluhy soukromého sektoru, a když tak učinil, musel omezit veřejné služby, a navíc jeho představitelé začali tvrdit, že musí toto břemeno přenést na občany. Následně jsou občané obviňováni z rozmařilosti, když očekávají za svou práci výplatu, zdravotní a sociální pojištění, a od veřejné správy vzdělání, zdravotní péči, bezpečnost a spravedlnost, což jsou důležité atributy toho, čemu se říká lidská důstojnost. Pochopení podstaty toho, jak vzniká, funguje a zaniká dluh, je dnes pro každého člověka velmi důležité, protože jenom tak se může vyvarovat vlivu manipulací, které ho mají

přesvědčit o tom, že je povinen splácet dluhy, které nejen že neudělal, ale které neexistují vůbec.

Je na rozhodnutí každého ekonoma, jestli se postaví se svými znalostmi na stranu manipulovaných nebo manipulujících. Kdo chce stát na straně manipulovaných, musí být schopen výsledky svého vědeckého zkoumání vyložit jednoduše a srozumitelně. Dnešní světoví koryfeje společenských věd i jejich nohsledové, Rusko nevyjímaje, hlásají v různé míře právo člověka na štěstí, bohatství a moc, ale shodují se v tom, že standardní a normální je to, že lidé mají být nešťastní, chudí a bezmocní, a mají se s tím smířit, nebo prý ztratí údajnou svobodu, kterou už dávno nemají. Časy, kdy proletáři mohli ztratit své okovy a navíc je prodat do sběrných surovin jako šrot, už jsou dávno pryč. Dnes lidem svazuje ruce a nohy jejich vlastní neschopnost si uvědomit, že mohou žít jinak. Je to neblahý výsledek mocenské manipulace, podporovaný „mainstreamovou“ vědou a médii.

Proto je dnes tak důležité, že se najdou takoví vědci, ekonomové, kteří se nebojí nahlas říci, že to není pravda a že je možné, aby lidé žili jinak, šťastněji, důstojněji, svobodněji. Takoví jako jsou Vitalij Koškin, Paul Krugman nebo Matt Ridley. Důležité je, aby podobné názory měly dostatek prostoru. Snad k tomu, byť skromně, přispívá i tato rubrika KONKURNÍCH NOVIN.

Čas sluhů a dluhů V.

O věčných pravdách a svěžích nápadech...

Tento text a snad i ten následující se budou zabývat otázkami dluhů napříč časem. Nebudeme přitom ztrácet ze zřetele, že každý dluh jde napříč časem, protože je důsledkem plnění posunutých v čase, ale budeme především věnovat směně starého za nové. Nepůjde ovšem zdaleka o běžnou výměnu opotřebovaných předmětů, ale rovněž o zaměnitelnost inovací různých stupňů a v neposlední řadě o změnu názorů a vidění světa počínaje od malých posunů v osobních pohledech na okolí až po změnu celkového společenského diskursu nebo vědeckého paradigmatu. S tím bude souviset popis podivuhodného vztahu člověka i společnosti ke status quo a celá problematika společenských změn, kolapsů a revolucí. Dojde i na dnes tolik politiky omílané zadlužování u budoucích generací, ale i na dluhy či snad lépe závazky, které máme ke svým předkům. Budeme se zabývat tematikou prostoru důvodů, *genia loci* i *genia temporis*, který známe spíše jako duch doby, krásným germanismem řečeno, „cejtgajst.“ Neopomeneme ani otázku v našem myšlení tolik opomíjeného kvalitativního vnímání času a synchronicity, jako výskytu několika na sobě nezávislých, přitom současných a nekompatibilních interpretací reality. Naše evropské nebo obecně západní myšlení ovládané křesťanskou a osvíceneckou tradicí v zásadě nepřipouští nic jiného než nutnost příčinnosti v čase, kauzality. Je to právě neustálé hledání příčin a viníků, co naší kultuře více škodí, než prospívá.

Vyjdeme z teze, že naše prostředí je obecně utvářeno koevolucí svobodné komunikace či směny na straně jedné a jejich rámců či pravidel na straně druhé. Nádherné podobenství této „koevolující“ dvojice poskytuje Goethovo rčení o šedivé teorii (pravidlech) a zeleném stromu života (živé komunikaci). Zatímco procesy směny či komunikace jsou poháněny individuálními motivacemi jejich účastníků, pak jejich pravidla nebo rámce jsou tvořeny nejen dohodou těchto účastníků, ale navíc se na procesu jejich tvorby účastní i vnější faktory, ať již partnerské nebo z jiných úrovní prostředí. Pravidla a jejich komplexy jsou klíčovým bohatstvím společnosti. Mají moc tvořit pojmy, podobně jako pravidla šachové hry tvoří její figurky i šachovnici. Nejlepším důkazem tohoto tvrzení je hra naslepo, která jasně ukazuje, že pravidla jsou to jediné, co ke hře doopravdy potřebujeme. Pojmy pak tvoří základy soudů, které jsou základem „vědění, že“ tedy „know that“, které je na rozdíl od „know how“ tedy „vědět jak“ sice abstraktnější, ale jen těžko bez něj může existovat, protože je to právě „vědět jak“, které tvoří pravidla. Analogicky tedy kolem nás probíhá koevoluce „know how“ a „know that“. V jiné analogii jde o koevoluci základní lidské touhy po individuální svobodě a neméně základní lidské touhy svou existencí, a tedy i svobodu, sdílet. Z důvodu roznosti lidských individualit právě sdílení vyžaduje určitou primární dohodu a ta musí generovat pravidla sdílení individuálních svobod, jejichž nositelé se této komunikace účastní. Takto můžeme nahlížet do hlubinné, vysoce stabilní části prostoru důvodů, ze kterého pochází naše aktuální jednání jako zdůvodněné chování.

Kdo by chtěl vidět důsledek toho, když podobná koevoluce poněkud zvrhne, pak si může prohlédnout současnou EU, která se svými institucionálními rámci a formálními pravidly naprosto nejen odtrhla od života lidí, národních států a jejich společností, ale dokonce i od

klíčových životních zájmů samotné EU, o Evropě ani nemluvě. Toto odtržení je tak zásadní, že už vlastně mezi nimi žádná komunikace a koevoluce neprobíhá a EU tak aspiruje na to, stát se slepým evolučním výhonkem a zaniknout. Pro téma tohoto textu však musíme zdůraznit především skutečnost, že výše uvedená koevoluce neprobíhá jenom mezi životem a jeho pravidly v reálném čase, ale že mohou „koevoluovat“ i napříč časem, že dochází ke komunikaci mezi minulostí, přítomností a budoucností. Lidská mysl má schopnost míchat zkušenost, představu a bezprostřední smyslové vjemy a vytvářet mezi nimi složité předivo vztahů. A právě tato schopnost lidské mysli rozepnout se nad časem v různých časových rovinách na škále od retrospektivy po perspektivu tvoří základ této úvahy. Připomenu, že jde o výsadu toho, co nazýváme kulturní evoluce, kde existuje daleko větší skupina pravidel, které můžeme změnit, než je tomu v případě evoluce přírodní, kde přírodní zákonitosti prostě změnit nelze. Takové zákonitosti můžeme nalézt i ve společnosti, ale jde o důsledky toho, že člověk je přes veškeré kulturní výsady živým tvorem, součástí živočišné říše.

Jakkoliv se může zdát, že půjde o spíše filosofickou rozcvičku, která nemá v hospodářství žádný reálný význam, pokusíme se ukázat, že tomu tak není. Naopak, právě kvalita vztahu k minulosti a budoucnosti je jedním z významných základních kamenů individuální, společenské a tedy i hospodářské prosperity. Jde totiž mimo jiné o to, že na průsečíku vztahu k budoucnosti a minulosti leží oblast vztahu k přítomnosti a o jeho důležitosti již pochybuje málokdo. Naopak, většina z nás je přesvědčena, že záleží právě pouze na něm, a neuvědomuje si, že vztah k přítomnosti nemusí být autentický, ale že jde do značné míry o výslednici celé řady jiných vztahů, mezi kterými mají vztahy k minulosti a budoucnosti důležité postavení.

Začneme s jednoduchou myšlenkou, která hovoří o tom, že život lze pochopit pouze zpětně, ale žít je ho třeba dopředu. To je, tak říkajíc, evidentní, až nesporné a odpovídá to naší životní zkušenosti. K tomu připojíme známé orwellovské úsloví o tom, že kdo ovládá přítomnost, ten ovládá minulost, a kdo ovládá minulost, ten ovládá budoucnost. Právě tohle jednoduché úsloví preferuje vztah k přítomnosti jako určující a schopný ovlivnit vztah k minulosti i budoucnosti, ale nikde se už v něm neodpovídá na otázku, jak se to stane nebo alespoň, co je předpokladem toho, že někdo ovládá přítomnost. Být úspěšný tady a dnes znamená nejen vědět, kudy a jak jsme se do tohoto časoprostoru, hovorově snad lépe „do dané situace“, dostali, ale zároveň mít představu kam se chceme dál ubírat. Znalost minulosti a představa budoucnosti jsou důležité faktory, které ovlivňují naše jednání v přítomnosti, tedy i to, jestli jsme schopni být pány aktuální situace, tedy subjektem dění, nebo zda jsme spíše objektem, jinými slovy, třtinou ve větru se klátící...

V rámci zkoumání vztahu k budoucnosti a minulosti nelze opominout tři základní jistoty, vycházející z prastaré Hérakleitovy teze, že „vše plyne“, ergo „panta rhei“. Tou první je ta, že každá minulost kdysi byla budoucnost, tou druhou ta, že každá budoucnost bude jednou minulostí a do třetice, že přítomnost prostě přejde. Tahle jistota se prý dokonce dostala v podobě výrazu „to přejde“ i na prsten krále Šalamouna. V každé časové rovině minulosti, přítomnosti a budoucnosti pak samozřejmě platí určité napětí mezi tím, co, alespoň podle našeho názoru, „je“, „může být“ a „má být.“ To, co je, je jedním z toho, co by „mohlo být“ a zároveň je jediným skutečným. Ono „mělo by být“ vyjadřuje onu zvláštní možnost, která nejlépe odpovídá přijatým pravidlům, v určitém kontextu jde o to nejpravděpodobnější

možnost, nejlépe odpovídající známým faktům, propozicím a předpokladům. „Mělo by být“ se tak váže k každému ohledu k představě, která vznikla v minulosti a velikost reálné difference mezi tím co „je“ a tím, co by „mělo být“, vyvolává poptávku po zhodnocení a případné změně v prostoru pravidel. V momentu, kdy se tato diskuse otevře, objeví se celá řada dalších argumentů z pozice, co všechno by mohlo být. Jenom zcela nestabilní prostor, systém či komplex pravidel bývá primárně přehodnocován na základě toho, co by mohlo být, tedy na základě virtuální difference, bez toho, že by byl patrný skutečný rozdíl. Pro ilustraci, tohoto voluntarismu jsme pravidelně svědky při zacházení s právním řádem České republiky, který se mění bez toho, že by docházelo ke skutečným zásadním problémům, pouze na základě přání mocných, aby měli ještě větší moc, byli nepostižitelní, oddělení od plebsu a získali lehčí přístup k veřejným penězům.

Tady už se blížíme k reálnému životu. Všichni známe řešení situace, kdy se prostě něco nepovede. Připomenu v tomto textu pět základních fází řídicího procesu, které s určitým nadhledem říkají, že jde o organizační nadšení, realizační vystřízlivění, hledání viníků, potrestání nevinných a vyznamenání nezúčastněných. Nám půjde o ono hledání viníků. Otázka zní, kde se stala chyba...?!? Když se oprostíme od vlivu aktuálních mezilidských vztahů, zjistíme, že jedna skupina zúčastněných má tendenci obhajovat pravidla, na základě kterých problém vznikl. Ve společnosti jsou zakotveny nejrozumnější ekleziomorfí struktury v podobě kongregací pro ochranu víry, ústavů pro studium totalitních režimů, ústavů marxismu-leninismu, výborů pro veřejné blaho a inkvizici všeho druhu. Známe to všichni ze školy, reakcí na krizi mayské civilizace bylo více vytrhaných srdcí, na krizi socialismu měl MSG recept v podobě teze „více socialismu“ zatímco bruselští byrokrati chtějí krizi Evropy řešit podle vzorce „více Evropy.“ Prastaré poučení, že problémy nelze řešit metodami a postupy, na základě kterých vznikly, je pro velkou skupinu osob, spjatých s určitým komplexem pravidel, naprosto nepřijatelné. Selhávají jednotlivci, systém je zdravý, můžeme slyšet dnes, stejně jako na konci reálného socialismu nebo Staré říše v Egyptě. Mimochodem, asi vůbec nelze nalézt v lidských dějinách myšlenku, že by odpovědí na problémy lidí mělo být více lidskosti. Asi je to tím, že vnímat problém lidí je příliš složité, a tak se to vždy redukuje na nějakou tu krizi nějakého toho -ismu nebo paradigmatu. Zní to vznešeněji a dá se na tom více vydělat. Příkladem může být ukrajinská krize, kde se mluví o všem možném, jen o problémech jen desítek miliónů občanů Ukrajiny, kteří chtějí jen normálně žít, nemluví nikdo. Celá krize už dávno zdegenerovala na agitační kampaň vojensko-průmyslového komplexu za zvýšení veřejných výdajů na zbrojení, lidé trpí dál a nikoho nezajímají.

Největší skupina lidí při výskytu libovolného společenského problému nebo dokonce krize vyčkává dalšího vývoje věcí, a tak de facto podporuje status quo. Vztah a obrana status quo je nejen výrazem určité lidské přirozené nechuti ke změně, ale zároveň jde i o jev, související s tím, že status quo stojí na celém komplexu nebo systému provázaných pravidel a změna jednotlivého pravidla zpravidla nemá význam a změna systému se zdá příliš velká. Je to podobný systém obrany jakou používají proti predátorům roje hmyzu, hejna ryb či ptáků nebo stáda savců. Navíc dobrý systém pravidel tenduje k tomu, činit sebe sama pravdivým a neustále se sebe prezentovat jako nejlepší nebo dokonce jediný možný a lidé ho tak rádi přijímají, protože je zbavuje nejen nutnosti, ale možnosti volby. Dokud lidé nedojdou

k závěru, že daný systém pravidel je pro ně zcela bezperspektivní, neustále se s ním smířují, omlouvají ho a tím ho de facto podporují. Stabilita pravidel má pro lidi velkou hodnotu. I proto, když dojde k nastolení nového státu quo, lidé ho ochraňují podobně jako ten předchozí a velikost rozdílu v paradigmatu nového a starého status quo v tom nehraje žádnou velkou roli. Důležitější je předvídatelnost než obsah.

Třetí skupinou jsou lidé, kteří vidí jako řešení možnost změny, inovaci, ať již jako nutnost nebo jako příležitost, ať již pro svůj nebo dokonce pro obecný prospěch. Je důležité si uvědomit, že i ty nejsamozřejmější věci kolem nás byly svého času inovacemi a bojovaly o své místo na slunci. Připomenutí si jejich osudů by nás mělo lépe poučit o tom, jak těžké nebo lehké to budeme mít, když se přidáme na stranu změny jako principu. Změna je život, zní oblíbené rčení, ale aktivně k jeho pravdivosti přispívá jen menšina lidí. Změna znamená vyměnit nové za staré a záleží jen na okolnostech, jak moc se to nové liší od toho starého. Opravdu nové má tu podivuhodnou vlastnost, že se rodí z nápadu, jehož nositelem je na počátku vždy právě jeden jediný lidský jedinec. Prostřednictvím komunikace se postupně šíří mezi ostatní a v jejím rámci také samozřejmě získává nutně novou kvalitu, protože jen absolutní minimum nápadů je natolik dokonalých, že už jsou hotovou inovací, připravenou ke konkurenčnímu střetu se starým.

Zajímavou problematikou je šíření nové myšlenky, o které pojednává řada teorií, mezi nimiž je i teorie memů. Mem je stručně popsán jako replikující se jednotka kulturní informace a plní v kulturní evoluci podobnou roli, kterou přírodní evoluce přisuzuje genům. Na rozdíl od nich se ovšem memy mohou šířit nejen napříč časem jako geny, tedy vertikálně, ale i horizontálně, tedy v jedné časové rovině. Obecně je však třeba konstatovat, že aktuální rozvoj biologického poznání, sblížuje geny memy v tom smyslu, že klade daleko větší význam vlivu prostředí na genofond, než tomu bylo dosud. Obecně se dá říci, že jak příroda, tak kultura, systémy genů i memů stojí na sémiotickém vztahování se k informacím, jednoduše řečeno, jde opět o konfrontaci nového (informace) se starým (systém symbolů, který máme k dispozici pro zkoumání významu této informace). Inovace pak není ničím jiným než novým významem. Uvědomme si, jak složitě se šířil světem mem křesťanství, jak málo bylo učedníků, apoštolů a evangelistů, jak byli křesťané pronásledováni, a to zdaleka nejen ve starém Římě. Přitom se nejednalo o úplnou novinku, ve vztahu k judaismu se jednalo o cosi, co by se dalo nazvat jako „upgrade“. Podobným upgrade monoteismu byl i islám, ale judaismus, křesťanství a islám vytvořily trojici zcela konkurenčních, ba nesmiřitelných memů. Jsou přitom v podstatě o tomtéž, jen se nacházejí navzájem v časovém posunu a byly a priori určeny pro jiná prostředí. Jsou však i memy, které jsou navzájem se doplňující, komplementární nebo dokonce spolupracující. Například mem sekularismu je navzájem se doplňující s memem liberální demokracie.

Některé nápady se šíří rychle a globálně, například nošení basebalové čepice kšiltem dozadu nebo digitalizace, jiné se prosazují nebo jsou odmítány v určitých vlnách, jako třeba jaderná energetika. To co je pro vznik inovace a její prosazení do života důležité je určitá kvalita prostředí, ve kterém se proces odehrává. Obecně by mělo být takové, aby poskytovalo prostor pro posouzení a vyzkoušení nového vedle starého, nechalo je nějakou dobu koexistovat. Proto je vždy složité, když se nové nebo staré prezentuje jako jediné možné stylem „všechno nebo

nic“. „Proinovační“ prostředí, o kterém se teď tolik mluví v souvislosti s potřebou hospodářského růstu, není žádným zázrakem nebo vymožeností moderní nebo postmoderní doby. Jde o jev, který se vyskytuje v historii poměrně často a neperiodicky. Jak uvedeno výše, má jednotné vnitřní elementární základy. Na „makroúrovni“ je „proinovační“ prostředí je neodmyslitelně spojeno se suverenitou, nezávislostí a svobodou v daném společenství nebo na daném teritoriu. Inovace se mohou prosadit jenom tam, kde není dané společenství pod tlakem vyprodukovat na základě fungujícího paradigmatu maximální finanční zisk, který odvádí mimo svou působnost. Jen těžko může být inovační prostředí ve státě, jehož podstatná část ekonomiky je v cizích rukách. Stejně tak nemůže být inovační prostředí kdekoliv, kde je totalita, která trvá dlouho a přirozeně stojí na starém paradigmatu. Taková prostředí má jako ústřední téma maximální využívání starého a nové je bráno jako rušivý element, který bere onen příslovečný klid na práci.

Naše společnost byla v pro inovačním úsilí dlouhodobě brzděna domácí a sovětskou totalitou, které nepřiznivě hleděly nejen na inovace společenské, které byly interpretovány jako protistátní činnost, ale i inovace technické. Sovětský svaz například zašlapal do země nejen inovace v automobilovém průmyslu, ale rovněž poškodil rozvoj československé koncepci kolejových vozidel, včetně metra. Stalinské teze o kybernetice a genetice jako buržoasních pavědách, které odvádějí dělnickou třídu od jejich revolučních ideálů, a jejich prosazování v hospodářské politice KSČ, měly pro hospodářský rozvoj naší společnosti katastrofální důsledky. Současná situace není o nic lepší, protože zahraniční vlastníci českých podniků nemají žádný zájem na rozvoji české společnosti a požadují z našich podniků jenom výkon a inovační byznys si ponechávají doma, podobně jako tomu bylo za německého protektorátu. Od nich také pochází velký tlak na likvidaci základního výzkumu ve prospěch výzkumu aplikovaného. Posléze bude aplikovaný výzkum likvidován ve prospěch automatizovaných montoven. Podobně jsou z podniků vlastněných zahraničními subjekty vyváděny nejen služby, ale dokonce už i obchodní činnost. V našem domácím prostředí zůstávají stále více jenom osobní náklady včetně povinných odvodů, ale ani koruna navíc na alternativu nebo inovaci. Přitom to není to nutné, zahraniční vlastníci jenom využívají neuvěřitelně benevolentních českých předpisů. Nelze je vinit z toho, že jim neleží na srdci společenský a ekonomický rozvoj cizí země, ať už si s jejich vlastní hraje na Evropskou unii nebo ne. Takové podmínky nenalezly cizí firmy dříve ani v koloniích svých mateřských zemí, protože být kolonizátorem znamená nést určitou odpovědnost.

Odpovědné vedení jakékoliv organizace by mělo mít základní představu o životním cyklu základních funkčních celků této organizace a mělo by pracovat na jejich obnově. Žádná funkční část organizace není a nemůže být věčná a potřebuje obnovu a inovace. Pokud není součástí vedení jakéhokoliv systému plán jeho obnovy a rozvoje, pak prostě tam nemá jeho vedení personálně co dělat. To, co je standardem v činnosti každého živnostníka, který je plně odpovědný za svůj osud, to by mělo být standardem i v případě politického vedení země.

Čas sluhů a dluhů VI.

Nové za staré nebo naopak...?!?

Výměna nového za staré je nejjednodušší proces, který, jak bylo konstatováno v minulém pokračování této rubriky, zdaleka nezávisí jenom na vlastnostech onoho nového a starého, jakkoliv nutně platí, že v samotném prostředí změny musí být ono staré poněkud nefunkční a „unavené“ a nové připravené jej nahradit. Předpokladem úspěchu je mimo jiné sjednocení nastupujícího nového po stránce ideové a organizační. Pro kvalitu sjednocování je klíčová „úloha jednotlivce v dějinách“. Neméně však závisí na vnějších podmínkách, na celém kontextu změny. Kvalita komplexu těchto podmínek je nutně spojena s otázkou kvality místa a času změny. Dalšími parametry této kvality je míra tolerance ve společnosti a schopnost vytvořit dostatečně pestrou a různorodou sociální strukturu a v neposlední řadě i disponibilní množství využitelné energie potřebné ke změně.

Přidržíme se právě myšlenky o toleranci a různorodosti a pestrosti, protože jde o parametry, které je možné v každé společnosti systematicky pěstovat jako součást její politické a sociálně ekonomické kultury. Pokud je pěstování takové kultury úspěšné, získáváme řadu dostatečně nezávislých dílčích prostředí, ve kterých mohou vznikat inovace v různých kontextech a prokazovat tak svoji životaschopnost. Nejde přitom zdaleka jen o příznivé prostředí pro inovace nebo změny obecně. Jde o skutečnou svobodu a demokratické smýšlení ve společnosti, kde je přirozené být demokratem bez ohledu na etnické, jazykové, generační nebo sociální různosti. Tolerance se nedá nařídít, tak jako selhalo heslo: „Proletáři, všech zemí spojte se! (takže se k tomu dodávalo: „...nebo vás postřelíme...!!!“). V EU se nedávno podobným způsobem zhroutila mantra multikulturalismu. Ještě před pár lety se proti němu nedalo v zásadě veřejně vystoupit, dnes jsou ti, kteří o něm hovoří, bráni jako snílci nebo naopak nostalgici, v každém případě ovšem náležející do propadliště dějin. Ve veřejném prostoru se objevují myšlenky, které by dříve znamenaly, když ne trestní řízení, tak alespoň exkomunikaci ze společnosti nebo dokonce mezinárodní sankce v rámci EU, tak jako vůči Rakousku za výroky Jörga Haidera. Současný, poněkud extrémní trend opovrhování a odmítání multikulturalismu je přirozenou reakcí na jeho dřívější hloupé a bezohledné zdaleka nejen mocenské, ale i společensky módní prosazování. Zároveň oba extrémy ukazují celkem jasně nejen na to, kde se stala chyba, ale i na to, kudy by mohla vést cesta nejen ke spolužití různých kultur a etnik, ale udržování a utváření různorodého sociálně ekonomického prostředí ve společnosti obecně. Znovu je třeba upozornit na to, že selhání evropského způsobu multikulturálního přístupu ke společnosti má závažné ekonomické důsledky a to zdaleka nejen v oblasti inovací. Jde o to, že podstatná část společnosti necítí sounáležitost se svým prostředím a rozhodla se z něj více brát než dávat, nejlépe pak nedávat nic a brát vše, co je možné. Toto masové „černé pasažérství“ má devastující účinky na celou společnost, protože je na jedné straně neuvěřitelně nakažlivé a na druhé straně budí až fanatický odpor, který je živnou půdou extremismu.

Základním omylem evropské koncepce multikulturalismu bylo to, že měla fungovat v rámci homogenního státu s jednotným zákonodárstvím, justicí, berním, zdravotním, sociálním i vzdělávacím systémem, zaměřeným na individuální svobodu, která degraduje v povinnost

konzumovat a nakupovat to, co není třeba, za peníze, které nedostáváme za práci, kterou nechceme dělat. V rámci těchto bariér se pak mohou jednotliví občané odlišovat barvou pleti, v soukromí jazykem a mohou nejlépe v uzavřených prostorech a schválených akcích provozovat své náboženství a navíc cosi jako folklórní činnost, ovšem v mezích zákona. Francouzský spor o šátky je nedůstojný obou stran a podobně je nedůstojný německý údiv nad tím, že se z druhé a zejména třetí generace tureckých přistěhovalců nestali černovlasí a černoocí Němci, citující nadšeně Schillera, Goetha a Kanta v originále. Zvláště je to celé absurdní proto, že je skutečná německá elita dnes už víceméně anglofonní. Vzpomeňme v této souvislosti velice zdařilé soužití česko-slovenské, které vždy trpělo, když se přišlo s nějakou přitroublou unifikační koncepcí, třeba ideou československého národa. Na straně druhé, kdykoliv se propojila různorodost národních charakteristik a charakterů ve společných federálních týmech, výsledky byly pozoruhodné. Koncepce sovětského národa byla ještě větším nesmyslem, protože vycházel z toho, že se budou lidé postupně mísit do jednotného genotypu a navíc je v zásadě lhostejné, v jakém kroji a jakým jazykem chválí moudré vedení KSSS, generálního tajemníka, VŘSR a klasiky marxismu-leninismu. Přesto byl sovětský model přes veškeré chyby daleko sofistikovanější než to, s čím přišla EU. Sovětská totalita si velmi dobře uvědomovala potřebu systematického utváření vztahu občanů nejrozličnějších skupin k vlasti. Že se to dařilo, vidíme dnes na Rusku na jeho obyvatelstvu. Naopak v Evropě, zejména západní, bylo a oficiálně stále je slovo vlast a vlastenectví stigmatem nacismu. Je to nepochopení důležitosti určité hodnotové struktury pro udržení společnosti.

Člověka a jeho život nelze zcela oddělit ani od času ani od místa, udělat z něj jakéhosi univerzálního tvora, který se stejně dobře nebo špatně cítí kdekoliv a kdykoliv. Pokus o vymýcení rozlišování kvality místa z lidských myslí zřejmě navazuje na velmi úspěšný pokus o vymýcení kvality času. Křesťanství a následně osvícenství s moderní vědou ponechaly v našem vnímání až na řídké výjimky jen čas ve smyslu kvantitativním a to ještě liniovém a nejlépe v podobě přímky opatřené šipkou s neměnným směřováním od minulosti k budoucnosti. Je skoro neuvěřitelné, že stačilo pár desítek let a rozmach přístrojů na měření času a pojem kvalita času se z našich životů rychle vytratil. Přitom staří Řekové měli pro čas dva výrazy, jeden pro kvantitu, tedy „chronos“ a druhý pro kvalitu času, tedy „kairos.“ K tomu připočteme i výraz „hórai“, který vyjadřuje časový úsek více nebo méně vhodný pro úspěšné konání. My to známe spíše z barů, kde nám transparent „happy hours“ signalizuje, že dostaneme více pití za nižší cenu, nejčastěji pak dvě sklenky za cenu jedné. Pokud bychom hledali v našem prostředí místa, odkud ještě „kairos“ nevymizel, musíme se podívat na mistry ve svých oborech. Jenom mistr kuchař umí říci, kdy jsou těstoviny „al dente“, i když na obalu je uvedeno, že za 7 minut. Stejně tak vinař dokáže přesně určit, kdy je čas sklizně vinné révy, i když všichni víme, že na podzim, a proto jsme si sklizeň naplánovali na 16. září, na den sv. Ludmily. Ani patronka české země však nezpůsobí, že bude pro vinobraní vhodná chvíle. Všechno má svůj čas, říkávala moje babička a jen některý čas je vhodný k určitému konání. Je čas sbírání kamenů a je čas jejich rozmetání, říká biblická moudrost.

Každá doba má také svého ducha, kterému se hezky česky říká „cajtgaist“ a latinsky „genius temporis“, což je daleko méně známý a jazyku frekventovaný sourozenec „genia loci“. Na straně druhé bez „chronosu“ bychom asi těžko něco organizovali, protože představa, že se

sejdeme, až se všichni dobře vyspíme a nasnídáme, by asi velký úspěch setkání nepřineslo, pokud bychom se vůbec sešli. Bez „chronosu“ by jen těžko mohla vzniknout celá ta podivná i podivuhodná „vědotechnika“, kterou Evropa obohatila celý svět. Zkrátka „chronos“ a „kairos“ jsou dvě neoddelitelné součásti času, pak místo má také svůj rozměr, velikost, vyjádřenou počtem nějakých jednotek, ale má i kvalitu, která je objektivní a subjektivní. Záleží totiž nejen na tom, jestli máme své křeslo v restauraci nebo v opeře, ale také na tom jaký máme k tomu místu vztah. Místo nejen jako prostor daný metrikou, ale místo jako „topos“, mající svůj „genius loci“, hebrejsky „makom“. Jak vidno staré jazyky mají, jak pro čas, tak pro místo či prostor daleko bohatší slovník než je tomu v současnosti. Pokud půjdeme trochu do odborné literatury, pak najdeme i paralelu k „ekotonu“, jako rozhraní dvou nebo více míst. Tím výrazem je „transgrese“, česky přeliv, jako hranice dvou a možná i více dob, charakterizovaných svými odlišnými duchy, jinými slovy, majících odlišné prostory důvodů a v důsledku toho i jiné komplexy pravidel.

Jakkoliv předchozí pasáž připomínala spíše historicky, filosoficky nebo jazykovědný koutek, ukazuje základní předpoklady toho, jak dělat úspěšnou multikulturní politiku, tedy jak úspěšně reagovat na danou různorodost a pestrost společnosti, nebo, jak různorodost a pestrost ve společnosti udržovat či dokonce vytvářet, jak společnost jako celek i jako souhrn jeho částí udržovat v dynamické rovnováze a přitom schopnou reagovat na vnější změny prostředí i generovat svoje vlastní změny. Především je nutné se zbavit onoho nepříjemného zlovyku, který se stále více v evropském politickém myšlení prosazuje, a tím ono příslovečné „všechno nebo nic.“ Podoba pestré a různorodé společnosti v rámci homogenního státu s pravidly, které jsou buď, každý pes jiná ves, anebo vycházejí z tradice jedné, té nejstarší nebo nejsilnější části společnosti, se neosvědčila a nadělala daleko více škody než užítu, pokud ovšem nepočítáme nabyté zkušenosti. Zkušenosti ze všech úspěšných multikulturních projektů v různých impériích v dějinách se zdá, že je zapotřebí vytvořit pro každou entitu ve společnosti její místo a poskytnout jí dostatek autonomie. Ta spočívá v zachování základ rodinného a dědického práva, základního školství, náboženství a dokonce i zachování základních prvků sociálního systému. Základem fungování entity je schopnost toto fungování zabezpečit a v jeho rámci dokázat druhým něco užitečného nabídnout. Na straně druhé je zcela legitimní, když je po jednotlivých entitách požadována ze strany ostatních účast na společných projektech a deklarace loajality ke společnému státu. To, co je z hlediska vedení a řízení společnosti klíčové, je péče o strukturu společenských „ekotonů“, jako přechodů mezi místy, ale i společenských „transgresí“, přelivů mezi různými dobami, ve kterých entity žijí. Jedním ze základních omylů je totiž to, že všichni žijeme v jednom čase, nebo v jedné době, ale to je pravda jenom podle konkrétního kalendáře nebo podle časového signálu z Frankfurtu nad Mohanem, tedy v kategorii „chronos“. Lidé a jejich skupiny žijí v rámci jedné společnosti, jurisdikce a jednoho teritoria různých dobách a to nejen podle svého etnika, kultury a náboženství, ale rovněž podle své generace, sociálního statusu a řady dalších parametrů. Bez dostatečného citu a respektu pro tuto skutečnost bude velmi obtížné dosáhnout ve společnosti pocit sounáležitosti a hlavně zajistit schopnost kolektivní akce. Zkrátka a dobře, pokud se máme pokusit nalézt klíčové slovo, pak si musíme uvědomit, že jde o maximálně efektivní síť možností komunikace ve společnosti. Tím klíčovým slovem je „možnost“. Znalci bible tvrdí, že i jejím klíčovým slovem je možnost, hebrejsky „timšel.“

Dalším zásadním pochybením evropského přístupu k jakémukoliv problému, který se v prostředí vyskytne, je téměř absolutní převaha kauzality a kauzálního usuzování doslova nad vším ostatním. Hluboké přesvědčení o tom, že každý jev má svůj důvod a svou příčinu a na straně druhé, že všechno má nutně své důsledky. K tomu přispívá i přesvědčení, že jsme schopni důvody a příčiny odhalit, ať již prostřednictvím vědeckých metod nebo méně sofistikovaným způsobem, například mučením. Je to spojeno s dalším přesvědčením, že mezi sebou máme takové jedince a takové instituce, které jsou vyvolány a povolány k hledání pravdy. Celé dohromady to dává skvělé podmínky pro to, aby mohl být kdokoliv obviněn z čehokoliv. Navozením podobné atmosféry strachu je dosaženo toho, že takovou vystrašenou společnost je snadné ovládat, a to jak plošně, tak prostřednictvím vyděšených obslužných elit. V rámci tohoto všeobecného strachu je také velmi snadné kohokoliv nařknout z toho, že někomu dluží nebo že někoho zadlužuje. Kvete udavačství, protože někdo přece za to musí moci a navíc přece „není šprochu, aby na něm nebylo pravdy trochu“. To vede společnost k hlubokému morálnímu úpadku, udavačství je velmi vážená společenská aktivita a udavači jsou veřejnými i státními institucemi preferováni již od nejútlejšího předškolního věku. Z hlediska časového pak taková společnost bloudí v minulosti, neustále se v ní přehrabuje a nahlává si, že v minulosti leží všechna bída i sláva současnosti. Nabývá to celé absurdního rozměru, kdy je vážně tvrzeno, že současné jednání nemá na naši přítomnost v podstatě žádný vliv, že je třeba znovu a opět pátrat v minulosti. Výsledkem je, že přítomnost nežijeme, ale permanentně ji vyšetřujeme. Tento investigativní vztah máme, bohužel, i budoucnosti a tento styl uvažování o budoucnosti se neblahým způsobem mísí s odvěkou snahou budoucnost předpovídat a ústí v absurdní tendenci budoucnost nařít. Dalším květem zla na této rostlince evropského myšlení je možnost kohokoliv kdykoliv obvinít z toho, že zadlužuje své děti nebo že nesplácí dluh svým předkům. Je to hrubý mocenský a manipulativní zásah do vnímání mezigenerační i rodinné solidarity, kterou Evropa a její instituce již několik set let systematicky rozbíjejí a nyní chce její nedostatek kvantifikovat, učinit za něj odpovědného člověka a nejlépe tento deficit zdanit, pod pláštěm toho, že jej takto budeme splácet.

Východní myšlení nemá žádný problém s tím, že se některé jevy dějí prostě jenom tak, že existují vedle sebe a žádný z nich není ten více správný. V evropském myšlení je v tomto ohledu nejznámější Jungova „synchronicita“, Kammererův „zákon sérií“ nebo Pauliho „princip neurčitosti“. Jejich problém spočívá v tom, že chtějí vědeckými metodami popsat to, co se vědě vymyká, vzpírá se kvantifikaci a statistickým metodám. Toto nekauzální vnímání souvisejících jevů vyjadřuje i lidová moudrost, která se mnohde stala jeho posledním útočištěm. Připomeňme jenom moudrosti typu „o kom se mluvívá, nedaleko bývá“, „neštěstí nechodí nikdy samo“, německé „wo Tauben sind, fliegen Tauben zu“, nebo ono kafkovské, že „pocit viny přitahuje soud.“ Na druhé straně v čínské válečné praxi se ještě před sto lety zcela běžně volila taktika boje podle I-ťingu. V současné době je zřetelně patrné, že východní myšlení je v otázce přijímání inovací daleko pružnější a lépe a konstruktivně přijímá i samotné prvky západního myšlení, přinášejícího „vědotechniku“ a odlišný pohled na svět. Východ si je vědom toho, že dva pohledy jsou lepší než jeden, že nejde o souboj paradigmát, ale o lepší obraz reality, zatímco západní myšlení odlišné přístupy neustále šetří, porovnává a hodnotí, aniž by dokázalo přirozeně těžit z jejich komunikace a sdílení hodnot, která nutně přináší celou řadu inovativních pohledů a s nimi i nových hodnot.

Kvalita „proinovačního“ prostředí tedy bezprostředně závisí na tom, jakým způsobem je do něj zasahováno a jakým směrem je utvářeno. Pokud provedeme krátké shrnutí, pak je možné podtrhnout právě systematické úsilí o co nejširší možnost komunikace a sdílení hodnot mezi různými entitami, místy i časy v našem prostředí. Cílem je nastolení takových vazeb, které umožňují spolužití a vytváření nové kvality prostředí. Kvalita vazeb záleží nejen na komunikaci, která po nich probíhá, ale zároveň i na jejich architektuře, na tom jak jsou tyto vazby udržovány a inovovány. To předpokládá zcela přirozeně více vzájemně provázaných úrovní komunikace a zároveň vytváří nesmírně složitý kontext této komunikace, do kterého je tato komunikace, zcela v duchu původního významu latinského slova „contextus“, doslova vpletena a bez něhož se nemůže obejít. O takových komunikačních vazbách můžeme směle tvrdit, že jsou určující i pro utváření samotných komunikujících subjektů. Známe řadu úsloví o tom, že na základě popisu našich vztahů nám bude řečeno, kdo jsme. Příkladem může být úsloví, řekni mi, co čteš nebo co jíš a já ti řeknu, kdo jsi. Kontext, tedy ono propletení, je právě tím, co musíme překonat a rozplést, když chceme věci změnit. Nezapomínejme, že tradičně se to neobejde bez úsilí až násilí a v každém případě to chce čas. Dnešní doba nepřeje těm, kteří se do toho chtějí seriózně a s plnou odpovědností systematicky pustit. Naštěstí ovšem dnešní doba ještě daleko méně přeje Alexandrům všeho druhu, kteří tak rádi rozplétají propletence mečem, Kdo by snad pochyboval o tom, že péče o kvalitu vazeb nepřináší své ovoce, nechť se rozhlédne kolem sebe. Stačilo dvacet let systematické politické, mediální a legislativní podpory predátorství, sociopatie a sociální deprivace všeho druhu a v naší společnosti nejen vyrostli znamenití predátoři, sociopati a deprivanti všeho druhu, ale navíc četnost jejich výskytu na vedoucích funkcích v soukromém i veřejném sektoru je až neuvěřitelná. My starší si pamatujeme, kam v letech normalizace přivedla společnost podobná systematická politická, mediální i legislativní podpora normalizovaných a normovaných vztahů a standardizovaných šedých prefabrikátů všeho druhu. Společnost se zbavila životaschopnosti, ale v některých segmentech žila dál a toužila po změně. Je na čase si položit otázku, jestli to, co prožíváme je to, po čem jsme tehdy tolik toužili. Anglický král Jiří VI. ve své známé královské řeči v prvním válečném projevu řekl, že Británie pozvedne meč proti ideologii, která je osudnou každému civilizovanému řádu, stojící na primitivní doktríně, že pravda je na straně síly, že silnější má pravdu.

Tento boj byl tenkrát a ještě mnohokrát úspěšně vybojován, ale nebyl, není a nemůže být nikdy dobojován a není jiné cesty než se této doktríně postavit nejen s rozumem, ale i s ohněm a mečem znovu a znovu. Všechny úspěchy v tomto boji byly vybojovány především těmi z nás, kdož tento boj vybojovali v sobě samých. Tento boj je věcí každého z nás a platí, jak říká starý Indián, že v nás zvítězí ten vlk, kterého krmíme...

Čas sluhů a dluhů VII.

Dlužíme svým možnostem...?!?

Tento a možná i následující text budou věnovány otázce možnosti a jejího vztahu ke skutečnosti. Pokusíme se rovněž odpovědět na otázku, jestli jsou možnosti předem dané, nebo zda je možné si je vytvořit, a hlavně jestli někdo celé řídí, tedy, do jaké míry jsou možnosti skutečnými možnostmi. V našem tématu „času sluhů a dluhů“ se tak zamyslíme nad tím, jestli důležitým zdrojem nerovnováhy není právě disproporce mezi možnostmi a skutečností, jestli tam nevzniká závislost a dluh, který tak často v hovorové řeči odbýváme frází: nikdy se s tím nevyrovnal. Jak, kdy a s čím se měl dotyčný vyrovnat, bude patřit mezi další odpovědi na otázku, čím vším je nám možnost.

Možnost, šance, příležitost, východisko, schopnost, potenciál, eventualita, přijatelnost a bůh ví, kolik ještě synonym má v češtině tento pojem. A to nemluvím o rozličných kontextech a postavení možnosti v různých jazykových prostředích. Možnost je mimo jiné samozřejmě oblíbeným rejdištěm filosofů, a proto budiž hned na počátku řečeno, co k pojmu „možnost“ uvádí Slovník filosofických pojmů současnosti od Jiřího Olšovského.

Pojem vyjadřující bytostný základ, podmínky směřování vývoje skutečnosti, jež ještě neexistuje. Prvotní možností je pohyb zjevování skrytosti v neskrytost, pohyb vcházení jsoucna do zjevu, možnost jevení vůbec, počátek světa, univerza; příchod něčeho nového. U Aristotela je sám pohyb dán přechodem z možnosti do skutečnosti. Pro S. Kierkegaarda, M. Heideggera aj. je skutečnou možností člověka možnost svobody. Ryzí existence se může pronikat do nekonečnosti. Máme tak možnost tázat se po nás samých, po našem vlastním bytí, vnímat a nacházet své možnosti, otevírat se svým nejvlastnějším možnostem. V pravé existenciální podobě se člověk probouzí ke svým možnostem.

K tomuto nejjednoduššímu sdělení se v průběhu tohoto textu několikrát vrátíme, protože si zaslouží vysvětlení a my budeme mít možnost to udělat. Cestu za možností a jejím významem začneme ve školních lavicích. Totalitní středoškolské vzdělání mi přineslo v rámci povinné literatury do cesty Steinbeckův román **Na východ od ráje**. Profesorka češtiny, která se nám nezdála ničím zvláštní, nám s podivuhodným důrazem vysvětlovala skutečnost, že celý román se vlastně točí kolem jediného slova – „**timšel**“, ačkoliv je tam uvedeno prý jen pětkrát. „**Timšel**“ je hebrejské slovo a znamená: **můžeš, máš možnost**. Vzpomínám si, jak se mi poselství tohoto románu propletlo, ale snad nepopletlo s poselstvím z „Příběhu opravdového člověka“ Borise Polevého, i na to, jak jsem začal zjišťovat, že když člověk chce, že opravdu mnohé **může**. **Doba středoškolských studií a malin nezralých přirozeně přinesla i studium citátů. Připomenu jen Mardenovo: „Slabí lidé čekají na příznivou příležitost, silní si ji vytvářejí“, a Napoleonovo „Slaboši čekají na příležitost, silní ji vytvářejí“, které doplním myšlenkou Lao-ťce, že „Silní neumírají přirozenou smrtí“. Na téma možnosti zmíním ještě Čapkovo: „Neúspěch: nevyužít příležitost, úspěch: zneužít příležitost.“ Neopomenu ani svého profesora deskriptivní geometrie z gymnázia, který nám vždy tvrdil, že je nezbytné si přiznat, „že když něco je, pak to nutně bylo a často stále ještě je možné“. Kdysi jsem se sám pokusil při nějakém rozhovoru formulovat můj osobní pocit svobody a tehdy jsem**

odpověď, že je někde mezi tím, že „nemusím dělat to, co nechci a nechci dělat to, co mohu...“

Podruhé jsem se s klíčovou rolí slova možnost potkal před více než dvaceti lety v knize Roberta Fulghuma „Možná ano, možná ne“. Je tam popsán poslední biblický rozhovor mezi Jehovou a Kainem, kde Jehova říká, že Kain může (měl by, musí) nad zlem zvítězit. Použité hebrejské slovo je opět „*timšel*“, některé autority říkají, že správně je „*timšal*“. To podstatné ovšem je, jak se toto slovo překládá a vykládá. Jsou lidé, věřící i nevěřící, kteří pokládají výklad slova „*timšel*“ nejen za jeden z nejobtížnějších úkolů, které před nás studium bible klade, ale zároveň za klíčové rozcestí, za kterým už bible může být chápána buď jak dogma, nebo jako kniha hlásající mírný pokrok v mezích možností, anebo jako knihu o klíčové roli svobodné vůle pro utváření tohoto světa a jeho možností. Setkání s Robertem Fulghumem mě přimělo k hlubšímu studiu bible a jejího Starého zákona, zejména knihy Genesis a jakkoliv je to asi podivná oklika, vrátilo mne to časem k dalšímu studiu evoluce a pokusu o lepší pochopení Darwinových myšlenek. Postupně jsem dospěl k závěru, že nejen celé texty se točí kolem jednoho slova - možnost. Točí se kolem něho i spousta našich činů. Možná se kolem něj točí i celý náš život. A nejen náš, ale život jako celek. Že konec konců kráčíme po cestách vyvolených a nikoliv přisouzených.

Charles Darwin byl génius, který možná poprvé od časů presokratiků Anaximandra, Hérakleita či Tháleta přišel s ucelenou teorií, kterou se sama věda snažila a doposud snaží víceméně pokradmu spoutat do šuplíku redukcionismu, statistiky nebo fázových prostorů, jakkoliv obecně jsou známy spíše konflikty darwinistů s kreacionisty nebo bigotními křesťany. Zakladatelé moderní vědy totiž byli hluboce věřící křesťané, kteří neměli žádný problém se stvořením a Stvořitelem, a tak i věda nese ve svém metodologickém založení hluboký vztah k rovnováze, stabilitě, k výchozím stavům a navracení se k nim. Jen ono ekvilibrium neurčuje Bůh, ale přírodní zákony, které jsou neměnné, dané nějak, někým v pra, pra, pra, praminulosti. Tato minulost se neustále posouvá, tak jak se k ní dokážeme propracovávat pozorováním a stále tam velkého Zákonodárce nevidíme. Církve už před časem rezignovaly na to, aby hrály hru na schovávanou a ukrývaly Boha na nebesa a většinově ho přesunuly do nás samotných a potutelně říkají, podobně jako stará prostitutka Vilma: „Hledej, šmudlo...“ Je to moc chytré, protože tak zabily hned několik much jednou ranou. Pokud mohu neuměle vyjádřit to, jak jsem Darwina pochopil já, pak jde o to, že svět kolem nás je v každém okamžiku výsledkem sjednané dohody všech, kteří do toho mohou mluvit. Jde o vyjednávání po vertikále i horizontále, vyjednávají mezi sebou navzájem jak složité tak jednoduché struktury, účastní se ho okamžité pohledy, vize i zkušenosti, ale možná vyjednávání probíhá i po osách, které doposud neznáme. Nejde o nic předem určeného, něco, co by se dalo absolutně podříditi statistickým metodám, přírodní výběr není výběrem z předem daného, není postaven na vítězích a síle, jako stigmatu pravdy a spasení, ale na spolupráci. Darwinův výraz „struggle“ je bližší svým významem pojmu „spoluúsilování“ než pojmu „boj kdo z koho“, ale hlavně vše je v ustavičném úprku od rovnováhy, která je pro mnohé vědeckým zaklínadlem a cílem jejího snažení. Tedy většina modelů, které stojí na pojmu rovnováhy nebo rovnováhy s rouškou pojmu „dynamická“, je sice pěkná, pochopitelná, ale víceméně nepoužitelná. Kdo by chtěl příklad nejklassičtější, necht' si připomene rovnováhu

tržní. Kdybych měl Darwinovu práci k něčemu alegoricky připodobnit, pak k legendárnímu výroku umírajícího rabína, který sdělil nastávajícím pozůstalým, že tajemství tohoto světa spočívá v tom, že všechno je jinak.

Doposud uvedené poznatky umožňují seriózně se zabývat možností, že klíčový zdroj života, a to nikoli pouze toho biologického, ale i toho společenského a kulturního, je v jeho různorodosti, jinými slovy v počtu a odlišnosti možností, které se mu naskýtají pro další vývoj. Možnost je v tomto kontextu možné vnímat jako zdroj pohybu, což by odpovídalo aristotelovské definici pohybu od možnosti ke skutečnosti. Obecněji snad lze v dnešním kontextu konstatovat, že změna je definována jako pohyb mezi dvěma úrovněmi různorodosti souboru možností podle toho, zda dochází k uspořádávání, tedy o změnu v souladu, nebo dezorganizaci, tedy o změnu v rozporu s informačním tokem. Jde o redukci a produkci možností.

Představme si různorodost souboru možností na úrovni souboru produktů, ze kterého vybírá nákupčí supermarketu, potom různorodost souboru možností na úrovni zboží v regálech supermarketu, ze které zákazník naplňuje svůj košík a následně různorodost souboru možností na úrovni plného košíku, ze kterého manželka vybírá skladbu večeře. Konečně, vybíravý strážník sní následně jen něco. Jde o čtyři různá třídění, čtyři různé systémy kritérií, tedy čtyři různé struktury informací, které redukují různorodost souboru možností na vstupu do konečné podoby různorodosti na výstupu. Zároveň ovšem produkují touto redukcí nové vstupní různorodosti pro nová třídění. Jde o čtyři navazující gradienty různorodosti souboru možností, kde výstup jednoho je vstupem následujícího s různou trajektorií přechodu, podle toho, jaká kritéria výběru v něm jsou uplatňována.

Daleko obtížnější je představa toho, jak lze podobně vědomou činností dosáhnout produkce různorodosti souboru možností nikoliv organizací, ale dezorganizací. Teoreticky je věc jasná, jednoduše řečeno, jde o zvyšování počtu prvků buď tvorbou nových, nebo porušováním a dělením existujících vazeb v existujících prvcích. Jde o produkci bifurkací, které jsou obvykle zmiňovány při samovolném rozpadu řádu a jeho postupném přechodu v chaos. Zároveň jde o schopnost hledání nových vazeb, jiného způsobu skladby částí. Ani představa rozebírání a znovu odlišné skládání stavebnice, například Merkuru nebo Lega, za přispění nově nakoupených odlišných i totožných dílků se nezdá intuitivně správná. Promyšleně dezorganizovat je zřejmě daleko obtížnější než promyšleně organizovat, protože dezorganizační procesy jsou vysoce náchylné k pádu do pozitivní vazby a lavinovitě se šíří daleko častěji než procesy organizační. U makrostruktur to vnímáme zřetelněji než u dění v kvantovém mikrosvětě, ale je to zejména proto, že o světě planckových rozměrů obecně víme málo. Nové možnosti pochopení makro i mikrosvětě a jejich podobnosti se otevrou, jestliže prokážeme strukturu časoprostoru a poodhalíme tajemství temné hmoty a energie. Čas patří k základním zdrojům naší existence a bylo by dobré vědět o něm víc než ono augustínovské „nevím.“ Tedy, pokud nebereme v potaz onu absurdní, leč populární redukci „čas jsou peníze.“

Z toho plyne poučení, že snadnější je vyhledávání nových možností v existujících strukturách než vytváření nových možností jinak než revolucí, kvalitativní inovací řádu nebo kreativní destrukcí. Ještě jinak vyjádřeno, emergence chaosu je častější než emergence řádu a dosažení synergických efektů je obtížnější, než dosažení efektů dynergických. Možná to souvisí se směřováním systému podle druhého termodynamického zákona, tedy směrem k vyšší entropii. Na čem ovšem záleží zcela určitě, je způsob třídění, uspořádání filtru a samozřejmě, pokud existuje, zaleží na osobě třídiče. „Praotcem třídičem“ je Maxwellův démon, ale obecně jde o stabilizovaný soubor informací, v podobě kritéria nebo dokonce regulátoru, někdy spontánně vzniklý, který může být v některých případech nazván atraktorem. Znovu se v tomto textu vynořuje starý Indián se svou moudrostí o dominanci lépe krmeného vlka. Opět máme možnost si vybrat, kterého vlka budeme krmit. *Timšel.*

Pro zjednodušení dalšího výkladu by bylo dobré „různorodost souboru možností“ nějak pojmenovat, ale není to úplně jednoduché. Některé autority používají výraz „varieta“, ale ten je příliš konkrétně ukotven jak v biologii, kde má význam poddruhu, a pak zejména v matematice, kde je názvem pro konkrétní algebraický objekt. Jako možný neologismus navrhuje autor textu pojem „optioversita.“

Pokud přijmeme úvahu o možnosti a optioversitě prostředí jako o klíčovém zdroji života a existence vůbec, otevírá se před námi ohromná možnost pohlédnout na naše prostředí trochu jinak a lépe pátrat po možnostech, které se nám nabízejí a ptát se zda bychom jich nedokázali lépe využít. V dalším textu bude užitečné jemnější rozlišení pojmů „možnost“ a „příležitost.“ Možnost je něco obecného omezeného jen atributem cíle, zatímco příležitost je možnost spjatá s konkrétními subjekty, kterým se naskýtá. Na počátku této řady od obecného ke konkrétnějšímu stojí čistá možnost, zmiňovaná ve slovníku. Čistá možnost je singularitou, kategorií, tajemstvím, možnost čeho je dualitou, zatímco příležitost, jako možnost něčeho pro někoho, už je pluralitou. Opět je ukazuje, že naše prostředí zná jen tři číslovky jeden, dva a moc. Přeneseně řečeno, příroda počítá jen do tří a tím pro nás utváří možnost třídit naše prostředí na svět pocitů bez informace, svět informace lineární a konečně svět informace nelineární. Připomeňme jenom rovněž gramatiku skoro všech jazyků, ve kterých je obvykle akcentován singulár a plurál, ale v zásadě v každém je v menší nebo menší míře připojen i duál. V češtině to jsou typicky výrazy jako oba, obě, ale třeba řečtina je na duály bohatá. Některé primitivní jazyky znají rovněž jen výrazy pro jedno a pro pár a vše ostatní už je moc. Připomeňme také zásadu římského práva, že kolektiv tvoří až tři osoby „*Tres faciunt collegium*“. „Dva jsou rada, tři jsou zrada“ je jinou podobou vyjádření zásadního kvalitativního přechodu mezi párem a kolektivem, které obsahuje slovesnost snad všech známých kultur.

Vraťme se k citátům o tom, že silní (si) vytvářejí příležitosti a zdůrazněme, že před lídry a silnými stojí obecný úkol rozšiřovat optioversitu prostředí, a protože to mohou vykonat právě jen a jen oni, protože jsou dostatečně silní a schopní, je to jejich přirozenou povinností a odpovědností. Znamená to tolik, že bychom mezi sebou měli vybírat a volit především takové zástupce a takové vůdce, kteří nám dávají možnost a příležitost nikoliv něco konkrétního. Nedávat ryby, ale především umění, a snad i technologii rybolovu. Je to totiž právě úroveň

poznání, kvalita znalostí a dovedností, které nám umožňují naše prostředí a možnosti a příležitosti v něm obsažené lépe rozeznávat, i když nedokážeme prostředí transformovat, a tím příležitosti a možnosti tak vytvořit. Možnosti jsou tak nejčistší formou potenciálu nebo také kapitálu, který je v daném prostředí ukrytý. Kapitál je tedy singularitou, kategorií, tajemstvím nejen z teologického hlediska, jak naznačuje i název knihy Hernanda de Sota „Mystérium kapitálu“. Podstatou kapitálu není jeho fyzický nosič, ale možnosti s ním spojené, které pro jednotlivé účastníky trhu tvoří příležitosti, které se skládají ve složitý pluralitní systém vlastnictví. Pokud bychom hledali duální vztah, pak ten je v tomto kontextu reprezentován majetkem, který má svého majitele a není předmětem trhu. Z jiného pohledu si můžeme přiblížit pohled na naše prostředí jako na kvadranty, ve kterých se kombinuje linearita a nelinearita na jedné straně a nízké a vysoké energie na straně druhé. To je blízké uspořádání, které popisuje Nassim Taleb, a v čtvrtém nelineárním s vysokými energiemi bydlí jeho „černé labutě.“ Kvadranty lze vrstvit buď podle toho, zda naše prostředí rozdělíme na vnitřní a vnější, nebo zda začneme uvažovat singularitu a budeme vnímat podobně uspořádané kvadranty v neznámu či tajemnu.

Nezbývá, než se závěrem pokusit zodpovědět otázku z titulku tohoto pokračování naší rubriky. Odpověď zní samozřejmě ano. Možnostem jsme totiž dlužni vždy a nikdy nemůžeme říci, že jsme všechny dokázali identifikovat a důkladně posoudit. Nikdy nejsme schopni možnosti vrátit vše, co nám nabízí. Naším osudem zůstává ve vztahu k možnostem negativní saldo, ale je důležité se snažit, aby účet byl vyrovnaný. Patříme mezi bytosti, kterým dává příležitost možnost obětovat ji namísto nás samých. Takovým se podle některých autorit říká *popperovské*. To nám, lidem, a zřejmě i dalším organismům, u kterých to zatím neumíme s jistotou určit, umožňuje snadněji přežít než bytostem, které musí jednu z nabízených možností prožít, což bývá často jejich poslední životní akt, těm se říká *skinnerovské*, nemluvě o bytostech, pro které možnost vlastně neexistuje, takovým se podle stejného rozdělení říká *darwinovské*. Zůstává otázkou, jak nazvat organismy, které dokážou svým možnostem obětovat životy svých bližních, a to v zásadě v libovolném počtu. Snad *hitlerovské* nebo snad *stalinské*...?!?

Je to paradoxní, že takové organismy s pevným vzorcem chování dostaly jméno po muži, který postavil možnost minimálně na roveň boha a jediné jím zjevené či vědou aprobované pravdy, čímž zpochybnil obě. Termín „obětovaná možnost“ nebo „obětovaná příležitost“ má i jinou souvislost, než jenom podíl na definici *popperovské* bytosti. Jedna z ekonomických teorií pojednává právě o termínu „náklady obětované příležitosti“ anglicky „opportunity costs“ a učí nás něco o tom, co nás stojí naše rozhodování a volba mezi možnostmi. Říká nám, že naše rozhodnutí nás stojí minimálně tolik jako nejhodnotnější alternativa a z tohoto zorného úhlu je moudré posuzovat příjem z možnosti, kterou jsme se rozhodli realizovat. Termín „ekonomický zisk“ zahrnuje nejen náklady „explicitní“ na realizaci, ale i náklady „implicitní“ na obětovanou příležitost.

Optioversita jako charakteristika prostředí přímo nabízí některé teze nebo hypotézy. Například, že čím je poměr optioversity přežití nebo přetrvání k optioversitě smrti nebo zániku větší, tím je bezpečnost a zároveň udržitelnost daného systému větší. Přirozeným se

zdá, že optioversita řídicího systému musí být podobná optioversitě řízeného systému a navíc musí být řídicí systém schopen absorbovat odebranou neuspořádanost z řízeného systému. Jinými slovy, řídicí by měl vstřebat i případné externality řídicího procesu. Do třetice se nabízí teze, že bez optioversity se prostě nelze obejít, což odpovídá již šedesátileté myšlence W. Asbyho o „nezbytné varietě“. Má-li cokoli přezít a adaptovat se musí obsahovat alespoň minimální optioversitu. Čistě deterministická uspořádání nemohou přežít ani přetrvat. Otázkou zůstává, zda mohou být replikována nebo dokonce, zda se mohou reprodukovat. To lze aplikovat na otázky míry demokracie politických uspořádání - od anarchie, přes liberální demokracii až k nejruznějším formám totality. A nejen to. Rozdílný stupeň optioversity je jednou z klíčových charakteristik pro „rozíl mezi městem a venkovem“ a odpovídá na otázku rozdílného množství inovací, vznikajících v obou prostředích. V neposlední řadě si v této souvislosti připomeňme jako charakteristiku „proinovativního prostředí“ vyšší optioversitu přechodů lokálních, ekotonů, a dobových, transgresí, z minulého pokračování. Kdybychom dokázali optioversitu lépe kvantifikovat, dostali bychom nepochybně k řadě dalších podobně zajímavých závislostí, jaké obvykle přináší mezi výsledky pozorování přírodních jevů aplikace přirozeného logaritmu, zlatého řezu a π , „jež je na nebesích“

To vše přímo nabízí možnost učinit pokus zkoumat možnost ještě v následujícím pokračování této rubriky. Otevřeme i otázku, kolik možnosti bydlí v temnotách hmoty a energie.

Čas sluhů a dluhů VIII.

V našem poznání je naše moc...a v našem strachu moc nad námi...

Toto pokračování rubriky o sluzích a dluzích navazuje na předchozí text, který byl věnován možnosti a její rozmanitosti jako významnému zdroji. V jeho závěru byla otevřena řada témat, včetně příslibu novinek z oblasti problematiky temné hmoty a temné energie, zatím spíše pouze tušeného, než poznaného zdroje netušených možností. Ve vzduchu se vznáší otázka na věčné téma, co když je všechno jinak...?!? Pro moudré lidi je jednou ze základních jistot právě to, že věci se mají jinak, než se zdají, ale stále drtivá většina lidí věří jen tomu, co je patrné na první pohled. Nalezení, určení, popsání a pochopení temné hmoty a energie zřejmě nepřinesou velký kvalitativní zlom v našem myšlení, ale nepochybně půjde o významný kvantitativní posun, který přinese ještě výrazněji poselství, že víme nejen příliš málo, ale ještě daleko méně o tom, kdo vlastně jsme, odkud přicházíme a kam směřujeme. To, co je důležité, je to, do jaké míry nás přesvědčení, že někdo něco, čemu sami příliš nerozumíme, ovládá, činí nás samotné nesvobodnými a ovladatelnými a naopak. Takové přesvědčení je v našem vědomí a především podvědomí neodmyslitelně spojeno s nejistotami, obavami a strachem všeho druhu.

Je důležité si uvědomit, že v lidských dějinách i v mýtech jsou zaznamenány taková poznání a prohlédnutí, které mají sílu změnit mocenské poměry, zejména pokud dotyčná moc stojí na jediném pravém ideologickém základu. V naší západní kultuře je nejznámějším a také, co do následků, nejnevinnějším, příklad prohlédnutí na základě dětského výkřiku „císař je nahý“, Andersenových Císařových nových šatů. Lidé se prostě smáli a opakovali to. U nás před čtvrt stoletím sehrál roli tohoto výkřiku Jakešův projev z Červeného Hrádku. Lidé se tehdy také smáli a opakovali to. Poznali, že se už nemusí a nemají čeho bát, že KSČ je nahá. Vzhledem k tomu, že každá vláda dříve nebo později degraduje k tomu, že jenom distribuuje strach, je takové poznání lidí, že se už nemusejí bát, předznamenáním jejího konce. V momentu, kdy v jednotlivci skupině nebo dokonce ve společnosti zmizí určitý strach, začíná vždy čas pohybu a změn. Všeobecně známá prűpovídka, že „někdo „ztuhnul strachem“ má nutně i své opozitum. Pokud se zbavíme strachu, otevřou se před námi zákonitě nové možnosti.

Nejde jen o nedemokratické režimy vládnutí, které šíří strach mezi ovládanými, jak by se mohlo zdát podle císaře a Jakeše. Již mnohokrát jsme si připomínali v KONKURSNÍCH NOVINÁCH, že současný styl vládnutí evropských vlád a zejména ze strany Bruselu zdegeneroval na pouhou distribuci strachu, a to zejména ze sociální nekompetence mezi občany EU. Nejsme dost flexibilní, dost gender, free a cool, dost proškolení, dost „multikultí“, dost postmoderní. Jsme tlustí, uplácíme, pijeme alkohol moc a balenou vodu málo, kouříme, fetujeme, souložíme, ale neplodíme... Ani se nechce domýšlet, čím vším nás jednoho každého a všechny najednou neustále vyřazují z účasti na budoucím ráji dotací a slibují nám plameny pekelné v podobě poklesu trhu a plošné chudobě. Florentský Savonarola nebo bratr Kániš byli proti dnešnímu Bruselu a vládám evropským států pouhým trapnými naivními věřícími amatéry. K tomu přistupuje šíření strachu z toho, co nás přesahuje, a tím základním tajemnem dnešní doby je trh. Nemáme se mu snažit porozumět, máme to nechat na jeho velekněžích a mázích, kteří ovládají tajemné křivky trajektorií růstu. Je třeba takové

zbožštění trhu principiálně odmítnout. Tržní síly neexistují ve vakuu, nezávisle na naší vůli. Jsou to lidé a jejich vůle, které ji formují. To tvrdí nejen nositel Nobelovy ceny Joseph Stiglitz a celá řada jiných autorit. Při troše zamyšlení dojdeme k závěru, že tomu jinak nemůže být. Složitost trhu vyplývá z počtu jeho účastníků a objemu a kvality hodnot, které se nabízejí ke směně. Princip trhu však zůstává stejný a princip jeho regulace rovněž.

Každodenní praxe, paradoxně podporovaná společenskými vědami, je taková, že kdo se nepodvolí, kdo se pokusí okusit ovoce ze stromu poznání, ten bude nejen vyhnán z tržního ráje, ale bude zároveň i zatracen a utracen. Tak se k těm dvěma distribuovaným strachům z nekompetence a z tajemného, vše přesahujícího transcendentna připojuje do třetice strach z konce, ze smrti, lhostejno, zda fyzické nebo sociální. Přiznejme si zároveň, že rádi bojíme a rádi čteme o strachu a nedostacích druhých. Jsme tím přitahováni a z toho těží média a roztáčejí kolo byznysu s nejistotami, obavami a strachem. Výsledkem toho všeho má být to, že se máme cítit dlužníky někoho, koho ani neznáme, ale máme být připraveni permanentně splácet něco, co nikdy splatit nemůžeme. Navíc jsme ochotni za uvedení tohoto stavu paralýzy strachem ještě zaplatiti neuvěřitelné peníze. Za této situace je velmi těžké se necítit dlužníkem, je k tomu třeba nejen hodně odvahy, ale i znalostí. Nebát se, umět a nedlužit a necítit se dlužníkem je dnes velmi, velmi těžké. Niccolo Machiavelli ve svém vladaři varuje před strachem, protože ten vede rychle k nenávisti. Na straně druhé však tento klasik preferuje strach před láskou jako stálejší zdroj moci. Tím správným zdrojem stálosti moci vladaře nad lidem je podle něho respekt, pokud možno vzájemný.

Dnes jsme na jedné straně svědky toho, že se stále více prosazuje jediná pravá ideologie svobodného trhu a na druhé straně jsme svědky praxe stále větších mocenských zásahů do jeho svobody všude tam, kde může skutečně svobodným být. K tomu už více než století existují nejen vědecké teorie, ale i praktické zkušenosti, hovořící z obecného i konkrétního hlediska o tom, že jde o velký nesmysl. Konec konců sám Adam Smith tvrdil, že volný trh je utopie. Není to jen utopie, volný trh je jednoduše nonsens. Základní mýty ideologie svobodného trhu jako tržní rovnováha, někdy ve slabších chvílích s přívlastkem dynamická, předvídatelnost nebo samoregulace byly mnohokrát vyvráceny teoreticky a nepotvrdily se ani v praxi. Úspěchy kapitalismu nejsou úspěchy trhu, jsou to naopak důsledky jeho omezení mocenskými politickými rozhodnutími o nejrůznějších netržních imunitách, jako monopolech, licencích, clech, dotacích a omezené odpovědnosti. Jako příklad může posloužit například rozkvět anglického textilního průmyslu v 19. století, který byl dán uvalením vysokých cel a na textilní produkci britskou korunou ovládané Indie a její následnou likvidací. Dalším příkladem může být uvolnění zákonných restrikcí volného trhu zvedených v důsledku velké hospodářské krize, ke kterému došlo na konci devadesátých let. Do deseti let se uvolněný finanční trh zhroutil.

Československo a Česká republika zažila mnohonásobnou likvidaci svého průmyslu a zemědělství v důsledku mocenských a ideologických rozhodnutí. Začalo to vylepšováním poměrů starého mocnářství za první republiky a přes dvě okupace jsme se dostali až k nadšené masové samolikvidaci hodnot z ideologických důvodů v letech devadesátých, kdy český průmysl byl obětována jako symbol totality, a dalším k likvidacím, například českého cukrovarnictví, na pokyn Bruselu jako vstupenky do EU. Již deset let nás likviduje systém

všemožných dotací. Dotace má dvě dcery, insolvenční a exekuci, říká Bolek Polívka a jako klaun i jako zkušený muž má pravdu. A sestru korupci, dodávám já. I ten největší prostředek ví, že dotace zakládá nerovnost a ničí lidskou iniciativu, svobodu a normální komunikaci. Veškeré kroky, ať již restriktivní nebo liberalizační, kterých jsme ze strany zastánců „volného trhu“ svědky, směřují k vyvolání krizí a strachu z budoucího vývoje. Důvod je jednoduchý, v krizi jsou vždy větší zisky a vystrašení lidé se lépe ovládají. Klíčem je tedy opět strach.

Posledním strategickým tahem zastánců tržního hospodářství je stále narůstající restrikce a sankce volného trhu mezi Ruskem a Evropou a zároveň se snaží prosadit tzv. Transatlantickou dohodu o obchodu a investicích (TTIP), která ve svém důsledku neznamená nic jiného než potlačení pozice především evropských národních států v jejich sporech se soukromými nadnárodními korporacemi. USA jako politická zástěrka „soukromého“ Fedu a nesvéprávná EU, která je stále ještě závislá na vůli „veřejných“ členských států, zahájí v zájmu korporací harmonizaci svých, zdaleka nejen podnikatelských, prostředí. Půjde zřejmě o konec evropského sociálně ekonomického uspořádání, tak jak jsme ji doposud znali. Ptejme se každý sám sebe, jestli je to dobře nebo špatně. Popravdě řečeno, současný styl evropského vládnutí, který stojí na distribuci moci prostřednictvím distribuce strachu a peněz, bez jakéhokoliv náznaku sounáležitosti elit s občany a obyčejnými lidmi vůbec přivádí stále větší skupinu Evropanů k závěru, že než tohle, tak cokoliv. Takový závěr, spočívající v racionálním i iracionálním odmítnutí status quo, stojí v základech prosazení libovolných inovací, těch dobrých, ale i těch zlých. Máme tedy v Evropě našlápnuto k pořádné změně. Je dobré si uvědomit, jaké jsou alternativy odmítnutí TTIP za situace, kdy EU vyhrotila vztahy s Ruskem a to e stále hlouběji integruje do BRICS. Alternativy jsou dvě. Rozpad evropské integrace, vstup některých zemí do BRICS a společné protiválečné úsilí, zaměřené na zřetelné tendence v politice USA vyřešit své dluhy měnovou reformou a válkou. Druhou možností při odmítnutí USA jako smluvního partnera TTIP je podlehnout tlaku BRICSu a zhroucená EU se sama stane záminkou, aby USA přišla s internacionální pomocí staré vlasti na obranu atlantické civilizace. Uzavření TTIP přinese změny, ale budou to změny v rámci jedné civilizace. Minimálně to změní kvalitu vazalského poměru EU k USA, protože po uzavření této smlouvy ztratí tento poměr význam.

V souvislostech výše uvedeného se nabízí otázka, jestli vůbec, zda a jak můžeme dluhy se svého prostředí eliminovat. Jakkoliv je jasné, že to určitě není možné úplně, že se nelze stát čistým věřitelem svého prostředí, nepochybně existuje způsob, jak se nejen celé řadě konkrétních případů dluhům v našem životě vyhnout, tedy metoda „jak nedělat dluhy“. Stejně tak existuje i metoda, jak z obecného pohledu příznivěji nastavit místo rovnováhy mezi symbolickými „Má dáti“ a „Dal.“ Vrátime se opět k problematice času a pokusíme se odpovědět na otázku, jaké vnímání času nás nejméně zavazuje, spoutává a tím zbavuje pocitu dluhů a morálních závazků, které jsou nám nejen dány nebo získány výchovou, ale zejména nám jsou neustále masivně podsouvány těmi, kteří nás chtějí ovládat.

Pokud chceme hovořit o dluzích, pak se musíme vrátit ke smlouvě, která jediná může být jejich zdrojem, a to pokud možno, až k jejímu počátku, kdy došlo v důsledku komunikace dvou dříve sobě neznámých jedinců ke smlouvě o vzájemně výhodné spolupráci. Podívejme se i slavné smlouvy lidské historie i mytologie. Za zmínku stojí nejen prvotní smlouva ze

zahrady Eden podle knihy Genesis, ze které povstal údajně prvotní dluh. Zůstává otázka, co asi vládne v ráji, když se z něj pro poznání vyhání mečem plamenným. Zřejmě rajska hloupost. Zajímavé jsou i starozákonní smlouvy Hospodina s Abrahámem nebo Mojžíšem. Křesťanství pak přineslo tzv. Novou Smlouvu, ale to jsou všechno pouze významné smluvní akty monoteistické křesťansko-židovské tradice, zaznamenané v Bibli. Řecká mytologie, stejně jako Epos o Gilgamešovi přinášejí celou řadu příkladů úmluv s božskými silami, které nedopadly úplně dobře. Smlouvy s bohy jsou tradičně ošidné a vyznačují se tím, že si božský partner osobuje měnit pravidla hry uprostřed průběhu trvání smlouvy. Je pravdou, že lidé také chytřejší a porušují smlouvy, ale rafinovanosti svých božských protějšků nedosahují. Daleko úspěšnější jsou lidé ve smlouvách s bytostmi z podsvětí a pekel. Ty svou část dohody na rozdíl od svých božských protějšků plní, a když přijdou s úpisem, tak přichází nějaká ta lidská chytráctví a čert je ošizen a vrací se s hanbou do pekel. Faustovské téma je věčné. Mnohokrát se však přitom zapomíná, že soudit jenom Fausta a jeho touhu po poznání je krátkozraké, protože ona je přece pouhým předmětem sázky. Jeho smlouva Mefistofelem je pouhým derivátem smlouvy mezi Mefistofelem a Bohem. Znovu tak vystupuje do popředí důležitost toho, abychom uzavírali smlouvy na základě důvěry a nikoliv jen víry. To platí pro bohy, čerty i lidi. Každému, kdo by se chtěl podrobněji seznámit s problematikou dobra zla a jeho vazeb na ekonomickou teorii lze vřele doporučit knihu Tomáše Sedláčka *Ekonomie dobra a zla*, která postihuje celou problematiku s inteligentním nadhledem. Jeho pozice je na hony vzdálena zejména českým ekonomům většinově papouškujícím to, co zrovna frčí, a zejména to, co jim někdo otiskne, přinese teplé místo v poradenské branži nebo by mohlo podpořit pád drobek z panského stolu v podobě nějakého toho grantu nebo lukrativního místa ve státním podniku. Bylo by zbytečné rozebírat něco, co už velmi kvalitně rozebral někdo jiný.

Snad pro pořádek se sluší připomenout, že dobro a zlo jsou singularity, kategorie nebo tajemství. Pokud totiž dobro nebo zlo jakkoliv definujeme, pak po chvílce spokojenosti nad vlastní mazaností se nám to naše definované dobro ukáže jako možné zlo. A naopak sebevíce rafinovaně definované zlo se najednou zjeví jako dobro. Singularity se prostě svému vyvlečení do světa lineární informace a definic úporně brání a podle toho je také můžeme identifikovat. Můžeme tak pouze vyslovit tezi, že dobro a zlo nemohou existovat samostatně, jsou vzájemně spjaté a to, co ve svých životech vnímáme nejsilněji, je jejich vzájemná dynamika. Pokud platí poučka významného antropologa Aleše Hrdličky, že se ve svých životech snažíme směřovat od zlého k dobrému cestou nejmenšího odporu, pak je zřejmé, že to nebývá cesta přímá a často dokonce nikam nevede. Naproti tomu trh žádným tajemstvím není. Je to lidský produkt a problémy s ním nastávají nikoliv proto, že bychom jej neuměli definovat, ale proto, že když je nás na trhu moc, tak se nám mění před očima příliš rychle, než aby nám jakákoliv definice byla v praxi k něčemu platná. Znovu tak vystupuje do popředí poučka, že redukce mezi světy nelineární a lineární informace je velmi obtížná a často nemožná.

Nabízí se základní rada pro dosažení stavu, jak se vyhnout dluhům. Rada zní: neuzavírejte žádné smlouvy!!! Je to rada dokonalá, ale ryze hrabecí, která si v ničem nezadá s radou, která zní: neposlouchejte žádné rady!!! Neexistuje totiž žádná možnost, jak může jakýkoliv

organismus nebo jakákoliv organizace přežít nebo přetrvat, reprodukovat se nebo replikovat, bez směny nejrůznějších hodnot se svým prostředím. V základu této směny je výměna informací a komunikace, která se projevuje v mnoha konkrétních podobách látkovou výměnou počínaje a obchodem s finančními deriváty typu CDO a CDS konče. Pokud jde o ideové soustavy nebo filosofie, které omezují nebo naopak povzbuzují lidské touhy po obcování s prostředím, pak opět odkazují na Tomáše Sedláčka a jen pro pořádek připomínám morální přísnost Kantovu a řecké stoiky na straně jedné a na straně druhé Rabelaisovu chválu dluhu a Mandevillovy včelky...

Peníze, dluhy, moc, strach... Dovolme si malou logickou úvahu. Bylo řečeno, že nejen evropské vládnutí postupně zdegenerovalo na distribuci strachu. Nástrojem vládnutí jako distribuce moci je ovšem také distribuce peněz, a protože peníze jsou nejdokonalejší evidencí dluhů, pak zřejmě také platí, že evropské vládnutí je také distribucí dluhů. Jednoduchým příkladem distribuce dluhů je politika evropských dotací. Sofistikovanějším způsobem je neustálé šíření strachu ze sociální nekompetence, které neznámá nic jiného než, že se máme cítit povinnými býti lepšími Evropany. To jsou veřejnoprávní způsoby uvrhování občanů a podnikatelů do dluhových pastí a pastiček. Ze soukromých především obchodních kruhů se dozvídáme, že nemáme tu správnou spotřebu, málo utrácíme a nemáme správné auta, mobily, dovolené, kecky nebo vložky. Pojďme si tedy říci, že vládnoucí elita má k distribuci moci k dispozici několik nosičů. Jsou to peníze a strach, kterými zadluhuje účetně i morálně své poddané. Na tomto místě je důležité připomenout, že by bylo lepší, kdyby strach byl nahrazen respektem, který předpokládá důvěru. To je ovšem pro dnešní pseudodemokratické elity příliš sofistikované, zdlouhavé a hlavně nepotřebné. Otevřeně dávají najevo, že je lidé a jejich názory a problémy nezajímají, protože oni patří a slouží těm, kteří jim platí kampaně. Spoléhají na obnovení koloniálních tradic Evropy a bezostyšně ji vyžívají zevnitř.

Na samotný závěr snad přece jenom navrhneme něco rozumného, osvědčeného a funkčního. Zkusme se mezi sebou bavit jako lidé, oproštění od společenských rolí, vytvářejme tak tady a teď mikroprostory sounáležitosti, obyčejné lidskosti a především vzájemného uznání. Snažme se je udržet při životě tím, že na ně budeme navazovat a budeme je řetězit. Vytvářejme něco víc, než pouhé má dáti-dal, hrajme hry s nenulovým součtem, a vezme, že právě proto, že jsme jen lidé, tak to nemůžeme nikdy dokázat individuálně, ale právě jen a jen v přímé duální komunikaci. Mluvit se dvěma lidmi najednou dost dobře nejde. To je svět, kterému rozumíme a umíme ho zvládat. To je svět, do kterého se obtížně vstupuje cizí moci. Pokud se budeme ve svém jednání i chování držet principu úcty k životu a uznání mezi lidmi, dokážeme vytvořit jiný svět, kde se bude neúcta a zneuznání na indexu. Nelze do nekonečna žít ve světě, kde je zneuznání a neúcta standardem. Nelze žít ve světě, ve kterém není nikomu nic dost hanba. Někdo by mohl v duchu tohoto textu namítnout, že právě takoví, co se nebojí čerta, anděla, jsou osvobozeni od zmiňovaného strachu a jsou tudíž svobodní a schopní. Dlužno dodat, že schopní všeho a oproštění od odpovědnosti k bližním. Tato schéma lidské existence je ještě horší než život ve strachu a bázni boží. Je prostě nelidská...

Čas sluhů a dluhů IX.

Bilance korupce...

Říjnové pokračování našich úvah o sluzích a dluzích bude věnováno tématu z nejprobíranějších, tedy korupci. Hned v úvodu je třeba definovat, pro potřebu tohoto textu bude jako korupce bráno vše, co poškozuje či narušuje nebo porušuje určité uspořádání s cílem si přilepšit nejen na úkor jeho dalších účastníků, ale i na úkor uspořádání samotného. Východiskem při pátrání po významu pojmu je, jak jinak, latina, kde slova se základem „corrup“ nebo „corrum“ znamenají něco v souvislosti s poškozením, narušováním či porušováním. Dokonce může jít i o svádění jako narušování mravnosti. Moderní latinské slovníky již jednoznačně uvádí i překlad přímo ve smyslu korupce. V češtině existuje pro neklamný znak poškození něčeho nebo někoho výraz, že něco „ruplo“ v něčem, někom nebo na někoho. Dále je důležité poznamenat zdánlivou samozřejmost, že nutnou podmínkou korupce je existence a fungování jejího objektu. Jde o zdůraznění priority symbiózy a symbiotických vztahů nad jejich destrukcí.

Je důležité se dokázat podívat na nějaký přírodní nebo společenský jev bez hněvu a zaujetí. O korupci dnes mluví každý. Hovoří o ní veřejný i soukromý sektor, ať již jde o politickou sféru, stát, korporace, podnikatele, občanskou společnost, média a v neposlední řadě i samotné občany. Korupce není charakteristickým jevem nějakého konkrétního společenského uspořádání. Jak se zdá být poměrně dobře patrné z dobových záznamů, korupce kvetla v celé historii lidstva. Nejde ani tak o to, proč se tak děje ze subjektivního hlediska, protože jednak víme, že příležitost dělá zloděje, tedy že objektivní stav věcí probouzí v člověku naprosto přirozenou touhu polepšit si cestou nejmenšího odporu, ale na druhé straně víme i to, že jsou mezi námi jedinci, kteří si umí takové příležitosti nejen sami pro sebe vytvářet. Jde o to, zamyslet se nad tím, co leží v základu toho, že se korupci a nejen u nás tolik daří. Připomeňme si proto některé obecné zákonitosti, které jsou společné pro kulturní i přírodní evoluci prostředí, jenž nás obklopuje i prostupuje.

- 1) Prostředí má tendenci ke zvyšování vlastní složitosti a následným kolapsům
- 2) Prostředí je uspořádáváno mimo jiné tak, že si jeho části hledají pro ně výhodnější pozici cestou nejmenšího odporu
- 3) Prostředí je uspořádáváno hierarchicky koexistencí podobných méně a více složitých částí a nehierarchicky, kooperací podobných i nepodobných rovnocenně složitých částí
- 4) Složitější části prostředí mohou ovládat sobě podobné méně složité části prostředí, ale nemohou bez nich existovat
- 5) Části prostředí bez rozmanitosti, diversity nebo optioversity (viz. ČSD VII.) nemohou přetrvat ani přežít

Naprostá většina našeho prostředí je tvořena organizacemi, ve kterých zcela zřetelně fungují ovládaný a ovládající zájem a jeho představitelé. Moc, která je nesena ovládajícím zájmem je distribuována pomocí distribučních kanálů, které v závislosti na složitosti mají větší nebo menší počet svých představitelů. Kdyby vše fungovalo dokonale, pak by došlo k absolutnímu ovládnutí a faktickému determinismu ve vztahu ovládaného a ovládajícího, což je v rozporu

se zákonitostí 5). Zdroje neurčitosti jsou dva. Jednak umělý, který je výsledkem řídicích experimentů ovládacího zájmu, aby nedošlo k deterministickému zamrznutí organizace, a jednak přirozený, který spočívá v tom, že jak někteří představitelé ovládaného zájmu, tak někteří distributoři ovládacího zájmu mají tendenci v souladu se zákonitostí 2) vylepšit svou pozici na úkor ovládacího zájmu. Někdy se k nim přidávají i někteří představitelé ovládacího zájmu. Vytvářejí tak redistribuční kanály jako opozitum kanálů distribučních, a tím zvyšují neuspořádanost. Je tedy evidentní, že mocenské systémy utvářejí ovládací, distribuující, ovládané a redistribuující zájmové skupiny. Toto rozdělení účastníků mocenského procesu je zcela objektivní, protože bez libovolné uvedené skupiny prostě nemůže mocenský proces jako celek ani existovat ani fungovat.

Je to právě koevoluce distribuce a redistribuce, pravidel a praxe nebo know-how a know that, preskripce a deskripce, koevoluce toho, co by mělo být, a toho, co je, která je zdrojem samoorganizačních procesů a pohybu v organizaci a pomáhá zajišťovat její trvání, často nezávisle na vůli ovládací zájmové skupiny. Podobně je vyloučena samostatná existence a fungování libovolné výšeuvedené zájmové skupiny. Zbývá učinit poznámku, že hierarchicky uspořádané části prostředí umožňují účelově sdružovat velký počet lidí a přinášet především na úkor ovládaných značné efekty ovládacím. Hierarchické systémy, které řeší nedostatek centrální distribucí hodnot a poskytuje výhody, které je možné si присвоjit na úkor druhých, jsou zcela automaticky objekty korupce. Bohužel, současné společnosti, které stojí na značném objemu přerozdělování nejrůznějších hodnot, jsou skoro ideálními zdroji pokusů získat něco mimo platná pravidla. Dotační systém EU je toho typickým příkladem. Přerozdělování pak od korupce nelze oddělit, protože i ona je svou podstatou přerozdělováním (redistribucí).

Na tomto místě je vhodné připomenout pojmy jako dilema veřejného statku, tragédie společné pastviny a další, které se zabývají korupčním chováním, aniž by to bylo zmiňováno, protože pod korupcí je stále ještě nejvíce zafixován obraz pokoutně předávané obálky. Pokud studujeme nejrůznější teoretická doporučení, jak zvládnout tragédii společné pastviny, pak vidíme, že už modelování dané situace trpí závažnými chybami v počátečních předpokladech. Jde především o to, že lidé jsou interpretováni výhradně jako racionální sobci, jejichž jediným cílem je maximalizace zisku. Další mylnou premisou je názor, že vypracování pravidel omezujících tuto jejich motivaci je poměrně jednoduchý úkol, a to dokonce v univerzální podobě bez ohledu na konkrétní podmínky. Třetím mylným předpokladem je, že organizace vyžadují nutně centrální řízení.

Tyto premisy se do základů nejrůznějších teorií hledajících řešení tragédie společné pastviny neustále vracejí, přesto, že žádná z nich nebyla nikdy doložena. V praktickém pohledu potom opakovaně vidíme, že řešením není ani ponechání pastviny v neviditelné ruce trhu, ani pod centralizovaným a plánovitým veřejným, nejčastěji státním dohledem. Experimenty i praxe potvrzují, že spousta společných pastvin funguje docela dobře tam, kde lidé mají možnost se domlouvat a nejsou pod vnějším tlakem. Lidé jsou zkrátka schopni se vypořádat s tímto problémem daleko lépe, byť často ad hoc, složitě a kostrbatě, než jakákoliv sebeeleganternější teorie. Jinými slovy přirozené lidské chování spoluutvářené výchovou je v řadě případů při řešení otázky vzácných i veřejných statků účinnější a úspěšnější než lidské jednání podle

teoretických vědeckých nebo ideologických pouček, teorií nebo paradigmat. Jestli je něco patrné, pak je to vliv omezené lidské racionality, a proto se přímo nabízí nesvěřovat správu pastviny jakékoliv centralizované autoritě, ale decentralizované, polycentrické správě. Důležitým momentem je podmínka, aby tato správa byla s pastvinou spojena a tragédie pastviny měla vliv na životy správců a jejich rodin.

Nyní je důležité vysvětlit existenci a fungování nehierarchicky uspořádaných částí prostředí, kterým také můžeme říkat přirozené organizace. Zde existuje velmi důležitý limit počtu rovnoprávných účastníků takových organizací. Počet je dán především kapacitou lidského mozku, který není schopen zvládat větší počet mezilidských interakcí a hlídat v nich reciprocitu nebo dokonce spravedlnost. V čisté podobě se pohybujeme někde v řádu desítek osob. Víme z dřívějších textů v této rubrice, že tyto samosprávné society, kdy garantem dodržování pravidel je jeden každý z jejich členů a zároveň všichni navzájem, představují nesmírně zajímavou variantu společenského uspořádání, ale jakékoliv pokusy rozšířit ji na větší počet osob v jedné organizaci tragicky selhává. Jediným řešením je větší počet takových organizací, které fungují ve vzájemné koexistenci a spolupráci ad hoc, která nevyžaduje nějakou střešovou strukturu. Sama skutečnost, že podobné struktury mohou fungovat, ukazuje na jednu z cest, kudy se můžeme při snižování vlivu korupce na společenství ubírat. Pro zvládání problematiky korupce je totiž nadmíru důležité, když budou lidé fungovat také v organizacích, kde se o pořádek musí starat všichni navzájem a nepodléhají depresi z toho, že korupce je všudypřítomná. Korupční prostředí se těmito malými societami nejen významně nařadí, ale ztratí navíc sebeposilující drajv, který může vést k naprostému rozvratu.

Nejde tedy vůbec o to, zda korupce ano nebo ne. Moderní biologie prokazuje skutečnost, že biologická evoluce je plná jevů, které lze označit jako korupci vnitrodruhovou i mezidruhovou. Bez vzájemné komunikace, jejíž nedílnou součástí by se evoluce přírodní i kulturní evoluce zastavily. V základu obou leží interpretace informací a úspěšnosti té které rozhoduje příliš mnoho faktorů, než abychom mohli nějaký vyloučit. Jde tedy jenom o míru korupce. Jde o její metriku, topologii a dynamiku. Je přirozeně patrné, že jednání redistributorů může mít několik stupňů intenzity. Od drobného přihrávání si do kapsy až po zničení samotného mocenského systému. Nejde však jenom o intenzitu a velikost redistribuce, kterým jsou dány bariéry vzhledem k podobě a velikosti distribuce. Existuje celá řada možností jak třídit redistribuci kvalitativně. Například můžeme postupovat takto: (RDS značí zkratku pro redistribuční systém)

Parazitní RDS, tedy ty, které nikdy mocenský systém zcela neovládnu a nezničí, protože jenom životaschopnost jejich partnera jim zabezpečuje jejich existenci, přičemž mu přinášejí i některé výhody, např. ho chrání před ostatními parazity. Takové systémy jsou převážně extralegální.

Predátorské RDS, tedy takové, které mocenský systém, který se stane objektem jejich zájmu, prostě dříve nebo později destruuje a pozrou. Příkladem je násilné řešení konfliktů, třeba válkou a následnou porážkou a zničením státu. Tyto aktivity jsou převážně nelegální, byť i válka má své místo v mezinárodním právu ale může jít i o běžné tržní praktiky typu „nepřátelské převzetí.“

Nebo takto:

Kompatibilní RDS, tedy takové, které jsou podobného typu, dokážou v daném mocenském systému prostě převládnout a nehradit jej, ale celkový charakter mocenského systému se příliš nezmění. Typickým příkladem je demokratická soutěž politických stran vůbec jakýkoliv „mírný pokrok v mezích zákona“. Jde o tedy o systémy převážně legální.

Nekompatibilní RDS, tedy takové, které jsou podobně jako kompatibilní RDS při vnějším pohledu zcela legální, ale představují rozdílné paradigma přístupu např. výstupům nebo podobě výkonu aktuálního mocenského systému. Typickým představitelem je již výše uvedený vztah manažer - majitel a tzv. informační asymetrie.

Zbývá dodat, že pokud míra redistribuce přesáhne určitou mez bez toho, že by ovládající skupina činila účinná opatření proti tomuto stavu, pak je třeba se zabývat otázkou, zda se už nejedná nikoliv o redistribuci, ale přímo o distribuci. Jinými slovy, že ovládající zájem v daném mocenském systému není autentický, ale je jen distributorem moci jiného ovládajícího zájmu. Tuto otázku si je třeba položit vždy, když míra redistribuce přesáhne 20 procent distribuce. Toto číslo není náhodné a vychází z toho, že mezi ovládající a ovládanou skupinou mocenského systému je situace obdobná jako mezi dvěma stupni potravního řetězce, přičemž platí, že predátor má k dispozici maximálně 20 procent energie, která je dostupná jeho kořisti. Ztráta v systému na této úrovni tedy znamená přímé ohrožení predátora, pokud ho ovšem někdo jiný pokoutně nekrmí.

Důležitou součástí tohoto textu je nutně i odpověď na otázku, co se s tím vším dá skutečně dělat. Odpověď je jednoduchá a složitá zároveň. Nejprve je třeba zdůraznit, že veškeré politické, podnikatelské i občanské iniciativy orientované proti korupci nebo dokonce na boj s korupcí jsou jen oponou, za kterou se skutečně a nepokrytě korumpuje a krade. Mnohé podobné protikorupční iniciativy jsou s tímto záměrem financovány. Neustálé vykazování intenzity protikorupčních opatření podle nejrůznějších mezinárodních standardů a následné certifikace nemohou například v rámci EU, kde nesmyslné dotační mechanismy tvoří těžiště korupčního jednání, být ničím jiným než příslovečným fíkovým listem. Problém je v tom, že v EU stojí moc zcela mimo struktury EU a proto mocenské mechanismy prostřednictvím dotací získávají peníze a navíc oslabují a dehonestují evropskou integraci. Na odstranění příčin korupce není v současné době žádný skutečný mocenský zájem, a proto lze dosáhnout jen dílčích a lokálních úspěchů. Naopak, je třeba zdůraznit, že korupce je důležitou taktikou mocenského boje, z čehož plyne, že korupce nevzniká jen přirozeně v rámci nutnosti udržovat různorodost, ale tento objektivní trend je samozřejmě podporován ostatními mocenskými systémy s cílem si polepšit a rozšířit svou moc. Opět se tak děje cestou nejmenšího odporu, protože se tak děje v souladu s přirozenými tendencemi.

Jde o tři základní systémové úkoly, které tvoří jeden celek, jeden bez druhého nemají smysl a žádný z nich není prioritou. Tento celek je třeba důsledně uplatňovat v konkrétním etickém kontextu. Společnou myšlenkou těchto úkolů je princip subsidiarity a priority symbiotických interakcí. Konkrétně jde o maximální omezení možnosti řešit problém nedostatku centrálně, zdaleka a shora přidělovým systémem a následně omezení možnosti přesměrovat jakkoliv

naplánované vertikální toky nejrozličnějších výhod, dotací. První metodou je odstranit nedostatek, což je obecně nemožné, a druhou metodou je omezit vertikální toky.

Tím prvním je úkol vytvářet takové společenské instituce, které fungují na základě jasných pravidel a bez kontaktu s klienty, kupříkladu daňový systém, který bude automaticky strhávat určité procento z částek, které dorazí na speciální účet, na který je klient povinen poukazovat veškeré příjmy.

Druhým úkolem je poskytovat maximální možný prostor a odpovědnost za řádný chod společnosti přirozeným samosprávným societám a rodinám. Dbát na to, aby se o řešení nedostatku rozhodovalo prioritně tam, kde skutečně nastal a aby ti, co rozhodují, byli výsledkem svého rozhodování přímo dotčeni. Dobrým příkladem mohou být participativní rozpočtování, komunitní financování a další formy crowdfundingu.

Třetím úkolem je vrátit odpovědnost do rukou občanům a důvěřovat jejich přirozené plachosti, touze po uznání a lepším životě, ale rovněž vlivu výchovy na jejich občanské postoje. Nelze opomenout ani vliv víry a dalších podob ideového sjednocování lidí. Důležité je právo kontroly přímo pro občany.

Jakákoliv systémová opatření se totiž budou mít účinkem, pokud nebudou uskutečňovány v konkrétním morálním kontextu, který by měl být určitým inhibitorem směřování za lepším za každou cenu. Klíčovou kvalitou jakéhokoliv morálního kontextu musí být podoba zlatého pravidla „nečiň druhým to, co nechceš, aby druhí činili tobě.“ Sebedokonalejší společenské instituty a organizace společnosti nedokážou nahradit absenci lidskosti, morálky a občanských ctností. Občanská a společenská výchova jsou klíčové i proto, že korupční komunikace konec konců vždy probíhá mezi dvěma lidmi, z nichž každý má možnost tuto komunikaci přerušit. Je to právě absence občanské a etické výchovy, která je společenskými autoritami i samotnými občany brána jako něco zastaralého, lokálního a neliberálního, která má rozhodující vliv na současnou podobu a dynamiku korupce ve společnosti. Naproti tomu je kladen velký důraz na vzdělávání, ale zapomíná se na to, že vzdělání není zárukou morálního jednání, naopak, často pocit nadřazenosti je spouštěčem celé kaskády technik zneužívání svého postavení vůči slabším. Vzdělání lidé bez morálky bývají těmi nejhoršími deprivanty. Je třeba důrazně připomenout, že nejen reálný socialismus, ale i největší pedagogické autority v dějinách lidstva vždy zdůrazňovaly vzájemnou propojenost výchovy a vzdělávání, kterou si mnozí pamatujeme pod pojmem „výchovně vzdělávací proces“. Ten byl před čtvrtstoletím radostně i s reálným socialismem zavržen a výchova se postupně stala něčím, co do slušné společnosti nepatří a má zůstat v rodině.

V samotném závěru je místo na poznámku, která je obecnější a přesahuje daleko problematiku korupce a dotýká se celé řady oborů lidské činnosti. Jde o silnou tendenci vycházet jenom z toho, že je třeba počítat jen s pozitivními, kladnými a konečně dobrými souvislostmi, konotacemi a výsledky. Nelze však pominout skutečnost, že negativní, záporné a konečně i zlé souvislosti, konotace a výsledky (včetně korupce) jsou schopny generovat potenciály, které mohou být stejně účinným zdrojem pohybu, jako ty dobré a často ještě lepšími. Dobré výsledky mohou být zdrojem zlého a naopak. Na tomto místě stojí za připomenutí známý „realsocialistický“ bonmot, že „průser je základním zdrojem

společenského pohybu“. Stejně tak jde o známý výrok Machiavelliho, že strach je daleko spolehlivější zdroj loajality než jakákoliv náklonnost, lásku a přátelství nevyjímaje. Neumíme příliš pracovat zejména v ekonomice a etice se zlem. Koneckonců i základní ekonomický pojem statek je v jazycích otců zakladatelů klasické ekonomie překládán jako Gut nebo good, resp. statky jako Güter a goods. Jde tedy o „dobra“. Pravdou ale je, že nevíme, co je dobro a zlo a co si s nimi počít. Jde o kategorie, singularity, monády, tajemství a jen velmi těžko se nám s nimi ve vědě, která je budována převážně na duálních definicích, pracuje. Korupce je jako terorismus. Jsou to jen dvě taktiky udržování a získávání moci. Kriminalizace korupce znamená jedině, že někdo si osobuje právo jedno přerozdělování označit za dobré a druhé za zlé. Též lze hovořit o tom, že „přerozdělování přerozdělování“ je špatné, ale nikdo neví, které je to dobré a které to špatné. Často je jen otázkou času, kdy přepólování mezi dobým a zlým dojde. Dotace v EU jsou v tomto ohledu dobrým příkladem, USA ovládaly šest desetiletí světové hospodářství stejně účinně pomocí přebytku, stejně jako pomocí státního i obchodního deficitu.

Kriminalizace korupce, která se dotýká jednotlivých skutků je do značné míry nesmyslná. Účinnější formou eliminace dopadu korupce se jeví využívání její energie k posilování procesů, která ona sama narušuje. Jde o jednání v duchu tradic českého patrona sv. Prokopa, který dokázal zapřáhnout čerta do pluhu a donutit ho orat. V tomto smyslu je kriminalizace korupce spíše zapřaháním koně za vůz. Nejúčinnějším prostředkem bude opět přerozdělování korupce, které bude napojeno na původní přerozdělovací proces. Z tohoto pohledu je bilance korupce jen zdánlivě pouze negativní. Záleží na tom, komu a čemu slouží. Z hlediska myšlenky nekonečnosti vesmíru je jejím nutným důsledkem i to, že je v něm nekonečně dobra i zla a teorie nekonečna nám říká, že i když k nekonečnu cokoliv přidáme nebo ubereme, pak stále zůstává stejným nekonečnem. Z tohoto pohledu by tedy mělo být jakékoliv morální úsilí marností. Není to pravda, to, oč tu běží, je rozdělení, distribuce dobra a zla v nás a kolem nás. A právě to záleží především na nás samotných.

Budiž nám dobrou zprávou to, že aby mohlo být cokoliv narušováno, poškozováno a korumpováno, musí to nejprve na základě symbiózy a spolupráce vzniknout, prosadit se a fungovat...

